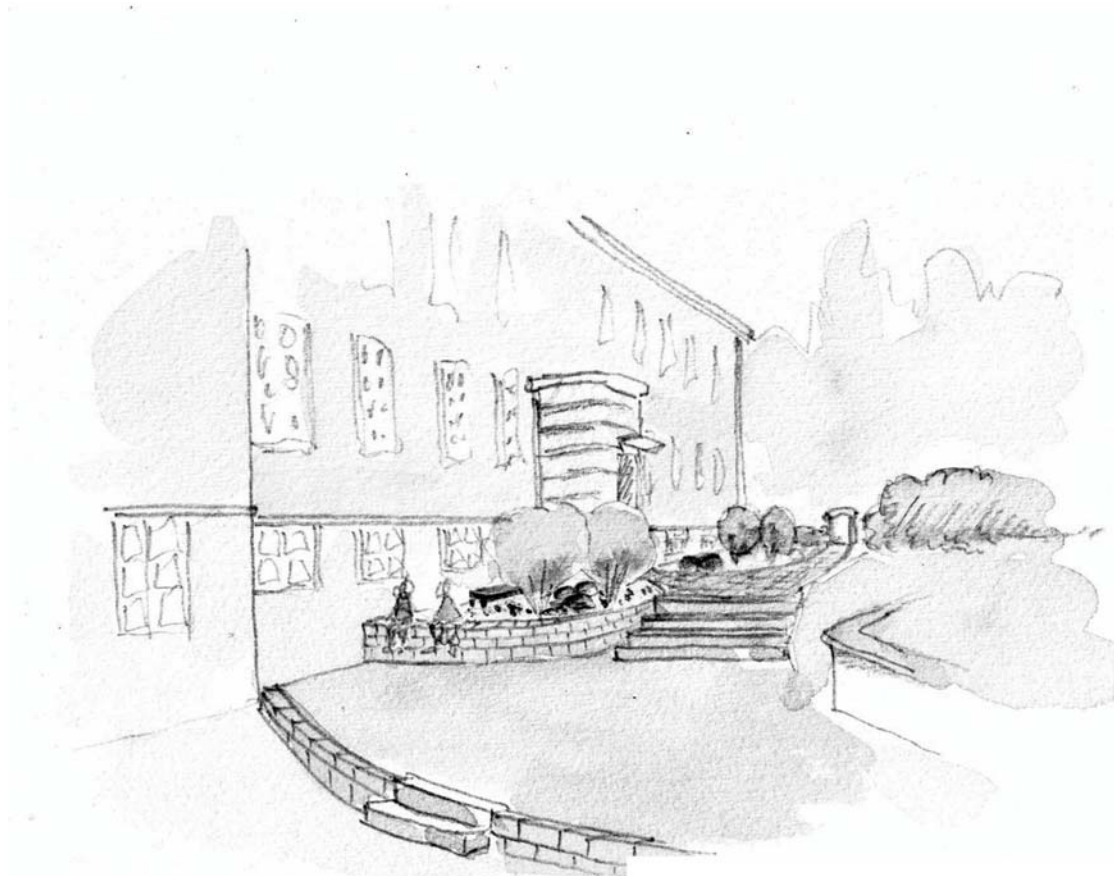

Johannabladet

Meddelandeblad för Örebro Waldorfskolas verksamheter Nr 3-4 06/07 juni 2007

MÖTE PÅ BJÖRKEN TISDAGEN DEN 12 JUNI KL 8.00!

BJÖRKEN BEHÖVER LAGAS, EVENTUELLT BYGGAS OM. FRIVILLIG ARBETSKRAFT BEHÖVS FR O M DEN 12E, KANSKE 2-3 VECKOR FRAMÅT. DEN 12E VET VI MER OM VAD SOM SKA GÖRAS. VI ÄTER OCH FIKAR TILLSAMMANS.

VI HJÄLPER SNICKARE, SOM KOMMER LÄRA OSS MER OM HUSBYGGE.

ANMÄL DIG TILL BJÖRKEN 019-240012

ELLER DYK BARA UPP.

PS: Bilden ovan visar ett förslag på Waldorfskolans kommande utseende. Där kommer också frivilliga behövas längre fram.

Redaktionellt

Vår skola befinner sig i ständig förändring. I förändringar riskerar vi en del. Mest har vi att vinna när vi blir varse förändringarna och försöker medverka i dem så att friktionen oss människor emellan inte drar till polarisering av de punkter där vi för stunden står.

Vi är glada att kunna ge ut ett dubbelnummer till sommarlovet. Tack till Arne, Kai, Ingrid, Karin, Kerstin m fl som bidragit och uppmuntrat. Till hösten blir redaktionen delvis ny. AnnChristin träder ur, då Linden bildar egen medarbetarförening och organisation. AnnChristin har som ansvarig utgivare och Stiftelserådet representant varit garant för Johannabladet (JB) utgivning. JB kommunicerar nu med Stiftelserådet för att staka ut framtiden. Tack till AnnChristin för alla år! In i redaktionen träder till hösten Karin Millard och Ingrid Andersson – vi välkomnar förstärkningen!

Flera initiativ tas nu; några exempel är arbetsgrupper kring gymnasiet, kring förskola på Waldorfskolan, ombyggnad av Björken, FRs butik, Fritt forum, Lindens barnträdgård som organisatoriskt bryter sig ur Stiftelsen Johannaskolan. Mycket händer, behöver vi prioritera? Kanske inte, men kommunicera, det måste vi. Vi har hört om 'transparent bank' (Ekobanken i Järna), men transparent skola, kan det vara något att sträva efter?

Johannabladet provar nu en nyhet – ett supplement om det tregrenade samhället. God läsning!

Vi på Johannabladet önskar er alla en riktigt skön sommar!

Franck Kamoun

Innehåll

Ledare & Lindens barnträdgård	3
Fritidshemmet Björken	5
Skolsidor med FR	6
Gå i skolan, hur och varför?	7
Om Fritt forum	8
Utvärdering av Waldorfskolan	9
Nya Waldorfföräldrar	11
Trädgårdsgruppens förslag	12
Minnesord över Liv	14
Eftertankar till Basaren	16
Rysslandsresan	17
Socialpraktik 2007-06-07	20
Waldorfpedagogik i tolvårig skola	22
Om nationella prov i klass 3	24
Om sockret och barnen	25
Visthusboden i kris	27

Johannabladet ges ut av Stiftelsen Johannaskolan och utkommer med ca 4 nummer per läsår. Redaktionen arbetar på mandat från Stiftelserådet. Lämna bidrag i facket på skolan eller vid köket på Linden, helst på diskett, CD, USB-minne eller sänd per e-post. Manusstopp för kommande nummer är 14 september 2007.

Ansvarig utgivare: AnnChristin Eurén

Huvudredaktör detta nummer: Franck Kamoun

Tryck: Landstingets tryckeri

Postadress: Johannabladet, Johannaskolan,
Glomman 94, 702 30 Örebro

Redaktion

AnnChristin Eurén	019-22 22 08
Franck Kamoun	019-33 18 22
franck.kamoun@glocalnet.net	
Kristina Blom-Schäfer	019-33 03 96
Maria Gustafsson	019-364212
FR: Åsa Nordsten	0585-10864
Karin Millard	019-236219

Framsida visar en ritning på högstadiebyggnadens framsida mot Glomman, så som landskapsarkitekten Maria Ernekrans tänkt sig den. Se längre in i tidningen.

Besök hemsidan!

www.johannaskolan.com

Kära läsare!

Istället för ledare kommer denna gång en liten text om varför Waldorfförskolan Linden nu bryter sig ur Stiftelsen Johannaskolan. Barnen lever i nuet, de har den gudomliga förmågan att alltid vara här just nu. De lever med i årstidernas växlingar med en välgörande självklarhet. Vi vuxna har mycket att lära. Förändringar och förvandlingar är livet självt - lev nu.

AnnChristin Eurén
Ansvarig utgivare

LINDEN VÄXER OCH BYTER HUVUDMAN

KORT HISTORIK

1977 startade föreningen för Waldorffpedagogik i Örebro en lekskolegrupp på 12 barn i åldern 4-6 år. Barnen och deras två fröknar träffades i en lägenhet på Strandgatan, 3 timmar om dagen. Te och bröd, som barnen tog med hemifrån, var den enkla spisen. 1979 flyttade verksamheten till det röda huset på Norrängsvägen. Vi utökade till två barngrupper och fyra pedagoger, även tiden utökades till kl. 12.30.

Åren gick och barnomsorg blev ett begrepp, det beslutades att en samlad verksamhet mellan kl 08.30-13.00 skulle erbjudas alla barn. Tiden före, kl 07.30-08.30, samt efter kl 13-15.00 var barnomsorgstid. Nu var även skolan i gång och stiftelsen Johannaskolan var vår gemensamma huvudman.

I början av 1990-talet utökades med entusiastiska föräldrars insatser, ytterligare en grupp om 8 barn och två pedagoger i Adolfsberg, Lindblomman. Nu fanns 35 barn inskrivna i Lindens barnträdgård. Fler och fler föräldrar önskade nu att hela förskoleverksamheten skulle samlas i Adolfsberg med tanke på närheten till skolan.

1997 såldes huset på Norrängsvägen och blev en av grundplåtarna till det nya skolhuset som sedan byggdes upp. Lindens barnträdgård flyttade hela sin verksamhet till huset på Stentorpsvägen. Vi utökade öppettiderna till kl. 07.30-16.30. Barnen blev fler och fler. I dagsläget 65 barn i åldrarna 18 månader-7 år.

Vi har numera ett fullt utrustat kök som serverar vegetarisk mat av de bästa råvaror, lagat från grunden. Barnen får mellanmål på hembakat surdegsbröd, örtte samt frukt. De får en vällagad lunch och efterrätt varje dag.

Till hösten 2007 utökar vi småbarnsverksamheten, det blir ett eget hus på gården, allt som allt

kommer det att vistas drygt 70 barn på Lindens barnträdgård.

Vår målsättning är att barnen ska vara så trygga och hemmastadda som möjligt när de vistas hos oss. En sammanhållen pedagogisk tid under förmiddagen då alla barnen är på plats är nödvändig för att alla ska ha en chans att bli trygga tillsammans, vår sammanhållna tid är mellan kl 08.30 och 13.00 (så nära skolan i tid som möjligt med tanke på att alla ska bli skolbarn i framtiden). Under den pedagogiskt sammanhållna tiden ska barnen få vara ostörda från omvärlden: alla är här, *vi är tillsammans*, nu börjar vi!

Hos oss har barnen alltid haft sin plats även när de fått smäsystkon (det har blivit självklart i kommunen först när maxtaxan infördes och så kallad 15-timmarsverksamhet blev ett begrepp). Då är det för oss en självklarhet att barnen fortsätter vara hos oss under den pedagogiskt samlade tiden på förmiddagen. Även om föräldrarna väljer att barnet får vara hemma en tid för att vänja sig vid sin nya situation i familjen, är platsen i barngruppen garanterad.

Vi för varje år statistik över närvaron bland våra barn, och vi har sett att den mest "behövda" tiden på dagarna är den mellan kl. 08.00 och 15.00, då är de flesta barn som har barnomsorgsbehov på plats. Därför bedömer vi att den öppettid vi erbjuder är den som gynnar de flesta av våra föräldrar. Självklart försöker vi även att lösa eventuella problem som kan uppstå under vägen, men det är undantaget från regeln. Vår målsättning är att barnen ska känna sig tillfreds och vara i gemenskap med varandra när de är hos oss, därför är det också viktigt att de inte blir ensamma kvar alltför lång tid när de andra barnen blivit hämtade.

Därför har vi valt att lägga vår barnomsorgstid mellan kl 07.30 och 16.00. En aspekt är också de

Linden

vuxna omkring barnen. Där ser vi att barnen mår bäst av så få förändringar som möjligt under sin dag hos oss. De ska inte behöva fundera över vem som öppnar eller stänger, äter lunch eller mellanmål med dem. Därför är det vanligt att barnens egen pedagog tillbringar den största delen av dagen med barnen (7-8 timmar). Vi minimerar på så sätt även antalet vuxna som barnen har omkring sig under dagarna. Det bidrar till minskad stress hos barnen.

Vi förstår att det kan vara provocerande för många i vår omgivning att Lindens medarbetare framhärdar när det gäller öppettiderna. Vi kan bara konstatera att under barnens första 7 år i livet har det en stor betydelse för framtiden att barnen tillbringar dagligt socialt liv med sin familj. Tid är det vi kan ge, och tid har barn rätt till med sina föräldrar. De sociala processer, och den möjlighet till efterhärming, samt de relationer som finns runt barnen och deras familj är livsnödvändiga och sätter sina avtryck för resten av livet. Hur bra och trygg och genomtänkt en pedagogisk verksamhet än är, kan den aldrig ersätta tiden med barnens föräldrar, den kan bara vara ett komplement och förhoppningsvis en inspirationskälla.

Barn på Lindens barnträdgård Foto: Franck Kamoun

När nu stiftelsen Johannaskolan vill starta ett helt nytt initiativ för förskolebarn med ett annat perspektiv när det gäller tider för öppethållande, vill vi på Linden inte stå i vägen för detta - men vi vill inte heller stå bakom initiativet.

Därför väljer Lindens barnträdgård att fortsätta processen att bli sin egen huvudman i form av en Ekonomisk medarbetarförening. Vi kommer att fortsätta med den pedagogiska verksamhet som vi har i dag. Det vill säga småbarnsgrupper 18 månader-3 år, förskolegrupper 3-5 år samt integrerade förskoleklasser 6-7 år.

Vi ser framtiden an...

AnnChristin Eurén
Ordförande i Lindens kollegium

AnnChristin Eurén på Waldorfflekskolan när den låg på Norr (vid Svampen). Okänd fotograf.

Foto: Maria Gustavsson

ANNONS

INBJUDAN

Tid
Torsdagen den 13 september –
söndagen den 16 september 2007.

Plats
Hällagården, Lekhyttan, ca 20 km
väster om Örebro, utmed E18

Boende kan bokas direkt hos
Hällagården. För priser och info:
019-29 20 92, Johan Molin

Avgift
2 200 kronor per person inkl moms.
Materielkostnad tillkommer.
Fakturerings sker i efterhand.

Anmälan
Senast den 20 augusti 2007 till
ann-louise.gustafsson@regionorebro.se
Fax: 019-18 98 29
Hemsidan:
www.regionorebro.se/annalim

Information
Frågor om kursen besvaras av
Lars Petersson, 019-602 63 26 el
lars.petersson@regionorebro.se och
ang annalim Ann-Louise Gustafsson,
019-602 63 19.

Regionförbundet Örebro
inbjuder till kurs i:
**Träsvärning
"Skärsvärning"**

Under kursens fyra dagar ingår undervisning i momenten:

- Svarvning i firskt och torrt trä
- Slätsvarvning, profilsvarvning och svarvning av skålar
- Svarvverktygens användning och slipning

Alla deltagare har tillgång till en modern svarv utrustad med chuck
och svarvverktyg.

Kursen vänder sig till både nybörjare och deltagare som har erfarenhet av
svarvning och vill fördjupa sina kunskaper.

Kursledare är Åke Landström, Glanshammar. Åke har arbetat med
svarvning på heltid sedan 1994 och är en mycket erfaren kursledare.

Kursen är ett samarbetsprojekt av Regionförbundet Örebro, Hällagården
och Örebro läns slägförbund.

Björken

Hej!

Jag är ny vikarie på Fritidshemmet Björken. Jag kommer att arbeta fyra eftermiddagar i veckan fram till sommarlovet. Waldorfskolan är välkänd för mig eftersom jag gått på Johannaskolan från klass 2 upp till studenten som jag tog 1995. Sedan dess har jag utbildat mig till musiker på Musikhögskolan i Stockholm med valthorn som huvudinstrument och även arbetat några år som frilansande musiker i olika orkestrar i landet.

Förra läsåret arbetade jag som resurs i klass 1 på Johannaskolan och under sommaren 2006 fick jag mitt andra barn, en pojke som heter Olle. Jag kommer att fortsätta vara föräldraledig den tid som jag inte arbetar på Björken. Olles storebror heter Alfred, är fyra år och går på Linden. Min man är trumpetlärare och arbetar på Kulturskolan, igenkänd bland klass 3 där han och några kollegor nyligen hälsat på för att visa bleckblåsinstrumenten.

Hälsningar
Anna Roos

Eftermiddagshemmet

Björken

tel. 019 – 24 00 12

Skolexpedition

Glomman 94

Öppettider

07.45 - 0830
11.00 - 12.30

Telefontider

0800 - 0930
1300 - 1515

tel 019-244965

Har du glömt eller tappat något under året? Kom till expeditionen och se om det är upphittat.

hälsar
Arne

FÖRÄLDRARÅDET INFORMERAR

BUTIK PÅ SKOLAN!

FR är i färd med att bygga upp en liten butik på skolan. Vi ska tills vidare hålla till i matsalens "alkov" och hålla öppet eftermiddagstid torsdagar (preliminärt 13 - 16) samt de lördagar då det råder aktiviteter på skolan. Detta fr o m hösten -07.

Vi har köpt in lite litteratur, kriter, bivax, vackra vykort och kommer dessutom att hålla med ett litet sortiment torrvaror och tvål. Tanken är att börja i liten skala och på sikt öka sortimentet.

Vi hoppas också kunna hålla ett litet kafé i kombination med butiken, en samlingspunkt där både elever, lärare, föräldrar m.fl. kan slå sig ner en stund.

Första öppna tillfället var torsdagen den 24 maj, då många fikade och handlade av de varor som fanns.

Vem ska då arbeta i butiken?

Jo, tanken är att det varje månad sätts upp en lista, där intresserade föräldrar och dessutom elever i klass 10-12 får skriva i sitt namn och telefonnummer på den eller de dagar som passar. Kanske finns det någon pensionerad mormor som gärna vill komma någon eftermiddag då och då?

Arbetet blir naturligtvis ideellt, detta gör vi av glädje. Ansvar för listan vilar på Föräldrarådet, det kan naturligtvis bli så att det inte går att få till det någon eftermiddag, då hålls butiken stängd.

Det som under eftermiddagen blivit sålt antecknas noggrant och kassan lämnas till Arne på expeditionen. Om inte det systemet fungerar funderar vi ut ett annat sätt.

Visthusboden är i kris!

Visthusboden har sedan flera månader haft stora svårigheter att gå runt. Detta trots en makalös utveckling under de senaste åren, med ett utbud som breddats och, när det gäller livsmedel, kommit att hålla Örebro's bredaste urval. Dessutom har mängden biodynamiska alternativ ökat successivt. Per och Helena ser sig nu om efter andra alternativ där bl a Hälsingland lockar. Vad beslutet än blir, önskar vi dem naturligtvis allt det bästa!

I skrivande stund, början på juni, ser det ut som om Visthusboden, som den ser ut nu, läggs ned till hösten. *Om detta sker*, så kommer det att påverka vår möjlighet att få tag i ett brett sortiment av biodynamiska och ekologiska varor. Initiativ att ordna möjligheter att till rimliga priser köpa in varor från bl a *Biodynamiska produkter* i Järna är på gång. Men naturligtvis kommer vi att sörja Visthusboden och den kvartersbutikskänsla som Per och Helena gett oss!

Har du idéer om hur man kan fortsätta driva Visthusboden, så hör av dig till Per och Helena.

FÖRÄLDRARÅDET SÖKER TILL BUTIKEN

- ✓ Köpmansdisk
- ✓ Gammal fungerande kassaapparat
- ✓ Bord (att använda som kafébord)
- ✓ Stadiga stolar
- ✓ Någon typ av pinnsoffa (kökssoffa)
- ✓ Skön fätölj
- ✓ Stadig barngrupp i trä (bord och stolar)
- ✓ Korgar i olika storlekar
- ✓ Några små leksaker i trä, t.ex. bilar, liten dockvagn, pussel
- ✓ Träklossar

Har du något av detta att skänka eller sälja mot en ringa kostnad? Vänligen kontakta någon i FR, se epostadresser o telefonnummer nedan.

TÄVLING UTLYSES!

Naturligtvis måste vi ha ett namn på vår butik. Det skulle vi vilja ha hjälp med. Har du något bra namnförslag, eposta det gärna till någon av oss i FR eller lägg förslaget i vårt postfack på skolan **senast fredagen den 14 september 2007.**

Vinst utlovas!

AKTUELLA MAILADRESSER SAMT TELEFONNUMMER TILL FR-REPRESENTANTER

Klass 1	Anette Oldin familjenoldin@telia.com 019-236297
Klass 1	Jenny Bergman jenny.marcus@bredband.net 019-331596
Klass 1	Ulrike Richter-Grönblad ulrike.richter-gronblad@telia.com 0582-13424
Klass 2	Carl-Erik Östlund info@spiragarden.se 019-233306
Klass 3	Ulrika Erelöf simon.boukema@comhem.se 019-445561
Klass 3	Ingrid Andersson 019-283256
Klass 4	Franck Kamoun franck.kamoun@orebro.se 019-331822
Klass 5	Urban Lindfors urban.lindfors@telia.com 019-189926
Klass 6	Åsa Nordsten nord.kane@telia.com 0585-10864
Klass 6	Ulrika Bock-Tylebrink tylebrink@yahoo.se 019-270766
Klass 7	Bengt Wennerfeldt wennerfeldt@bredband.net wennerfeldt@telia.com 019-262353
Klass 8	Lisa Rosander lisa.rosander@orebroll.se 019-331518
Klass 9	Torbjörn Lundberg 019-245150
Klass 9	Karin Millard m.karin@telia.com 019-236219
Klass 11	Araxi Tadaros araxi.tadaraos@orebro.se 019-240259
Klass 12	Christer Greider anna.gribble@telia.com 019-200208
Kollegiet	Verica Svensson vericasvensson@hotmail.com 019-244906
Kollegiet	Per Holmgren pelleh74@telia.com 0582-41203

TILL HÖSTEN 2007 HAR FLERA AV FRs KLASSREPRESENTANTER AVGÅTT OCH BYTTS UT. NY LISTA KOMMER I SEPTEMBER.

GÅ I SKOLAN, HUR OCH VARFÖR?

Jag vill börja med att berätta en historia som en av mina forskarkollegor vid Karlstads Universitet, Tomas Saar, berättade för mig. Tomas var ute i skolorna och bedrev en slags aktionsforskning kring "estetiskt lärande" (Projektet finns beskrivet i en kommande forskningsrapport: *Konstens metoder och skolans träningslogik*, utgiven av Karlstad University

Studies). Under en matematiklektion i en lågstadielklass visade läraren på en bild i läroboken som föreställde en hel stad i fågelperspektiv. Läraren frågade barnen: "Hur många katter finns det i staden?" Barnen räknade katterna på bilden och någon svarade. "Ja det är rätt" sa läraren och skulle gå vidare. Då grep Tomas in och frågade barnen om det var någon som hade katt hemma. Jada, sa flera barn. "Vet du alltid var din katt är?"

undrade Tomas. ”Nej”, sa barnen, ”den kan gömma sig på alla möjliga ställen, ibland vet jag inte alls var den är”. Alltså: vet vi egentligen hur många katter det finns i staden? Men då signalerade läraren att ”nu räcker det”. Nu skulle man gå vidare till mer väsentliga frågor.

Jag vet inte hur waldorflärare skulle ha reagerat i samma situation. Men jag hoppas och tror att de skulle vara mera öppna för det som Tomas försökte göra: att genom det estetiska, genom fantasin, vidga kunskapens gränser, eller snarare *överskrida* dessa gränser och röra sig ut mot det Okända.

Jag tror att i vår tid, i dagens samhälls- eller världssituation, måste skolan hjälpa barnen att utveckla modet att möta det Okända.

Visst behöver barn trygghet och det får man förstås genom det kända, det välbekanta och känslan av att veta och kunna saker. Men man kan ändå redan på lågstadiet på ett mildt sätt börja väcka denna insikt, att all kunskap liksom omges av ett moln av Okunskap eller Ovetande.

En mystiker på senmedeltiden skrev en bok som heter *Ovetandets Moln*, och den legendariske grundaren av Rosenkorsorden, Christian Rosenkreutz, lär ha sagt att den högsta kunskapen är att inte veta någonting. Kanske är det dags att låta dessa esoteriska insikter bli en del av dagens pedagogiska tänkande?

”Ovetandets moln” får i alla mig att tänka på det som den finske hjärnforskaren Matti Bergström kallar möjlighetsmolnet, det moln av möjligheter som uppstår i hjärnan i mötet mellan kunskaper som finns lagrade i hjärnbarken och impulser och intryck som hela tiden strömmar upp från hjärnstammen. Så snart vi vet eller bestämmer oss för vad något är så *kollapsar* möjlighetsmolnet, säger Bergström. Men i möjlighetsmolnet lever jaget, våra värderingar och våra omdömen.

Modet att möta det Okända har att göra med att leva i stora och rika möjlighetsmoln. Utan dessa kommer vi att bli alltmer fångna i det som Nicanor Perlas (den alternativa nobelpristagaren och globala civilsamhällesaktivisten) kallar *The Empire Matrix*: det osynliga nät av föreställningar och värderingar som vi håller på att spinnas in i av den globala kapitalismen och den teknologiska utvecklingen.

Perlas uttryck anspelar förstås på filmserien *Matrix*, som kan ses som en modern version av Platons gamla välbekanta liknelse om Grottan. Platon beskriver där människans situation som att vi sitter fastspända i en mörk grotta med huvudena vända mot grottans innervägg, där vi iakttar ett skuggspel som vi tror är verkligheten. Vi har ingen aning om den stora sköna värld som finns utanför grottan.

Uppfostran och utbildning heter på engelska *education*, som kommer av latinets *educare*, som betyder ungefär att dra upp eller leda upp. Det betyder alltså att leda upp ur grottan, eller hur? Men skolan har historiskt sett snarare varit den samhällsinstitution som lett barnen ner i grottan!

Waldorfskolornas vision och mission måste vara just detta att leda ut ur grottan, ut ur *the Empire Matrix*. Eller kanske snarare låta oss bli bekanta med grottan men också se till att vi aldrig blir fångar där, att vi alltid känner vägen ut.

Bo Dablin

Eftertryck med benäget tillstånd av författaren och
Antroposofiskt Infocenter

FRITT FORUM

Lördagen den 17 februari var 20 stycken föräldrar på Waldorfskolan samlade till det första lilla initiativ till ett fritt forum för samtal, diskussion och dialog om ”barn i vår tid”. Jag tyckte det blev lyckat, och nu skall vi hitta nya datum för fortsättning av Fritt forum. Hoppas detta kan bli ett rum, en arena för föräldrar och lärare, där en fri dialog kan uppstå. Vi behöver grupperingar idag som kan samtala, förena och dela tankar, om hur det står till med människan.

Man ser tydligare och tydligare, när man följer skoldebatten, hur viktigt det blir att prata högt om en mer utvecklad skolkultur. Waldorfskolan, och Waldorfimpulsen, har mycket att bidra med i vårt samhälle, och det måste höras, och synas.

Vi kom fram till att formulera ett ämne, ett område, som vi kan mötas ikring till nästa Fritt forum. Nya ämnen, och nya datum, kommer. Allt gott till nästa gång!

Med vänlig hälsning FR
Carl Erik Östlund

ANNONS

LEARN ENGLISH
IN IRELAND

CLARE
ENGLISH
LANGUAGE
SCHOOL

AT EUROPE'S WESTERN-MOST WALDORF SCHOOL

TEENAGERS
3-WEEK SUMMER COURSES
JULY & AUGUST
1-WEEK INTENSIVE COURSES
APRIL (EASTER) & OCTOBER
ENGLISH TEACHERS
1-WEEK REFRESHER COURSES
MAY & OCTOBER

ADULTS
1-WEEK IRISH CULTURE COURSES
MAY & OCTOBER

Experience Irish Culture
Enjoy Activity Programme
Wonderful Excursions
Make New Friends
Stay with Local Families

Clare English Language School
Scariff, Co. Clare
Rep. of Ireland
TEL: +353 61 933024
e-mail: info@cels.ie

www.cels.ie

UTVÄRDERING AV DE SVENSKA WALDORFSKOLORNA

Är man förälder, lärare eller elev på en waldorfskola så får man ofta många frågor, som t ex:

- ✓ Vilka är det som skickar sina barn till waldorfskolan?
- ✓ Bidrar waldorfskolan till segregation?
- ✓ Har eleverna på waldorfskolan andra värderingar om man jämför med den kommunala grund- och gymnasieskolan?
- ✓ Hur är det med waldorfelevernas kompetens i engelska, matematik och svenska?
- ✓ Hur lyckas eleverna som har gått på waldorfskolans gymnasium med sin utbildning?
- ✓ Vilka grundprinciper har waldorfpedagogiken?

Nu finns det mer konkreta svar på de nämnda och andra frågor: På universitetet i Karlstad har professor Bo Dahlin under flera år haft ett forskningsprojekt som precis har avslutats (ht 2006). Örebro waldorfskola har varit en av de skolor som utvärderats. Följande artikel ger en god inblick i Bo Dahlins arbete. Vi kommer att ha en länk till alla delrapporter på hemsidan inom kort. Bo Dahlin har även föreläst om detta på universitetet i Örebro (april 2005) och då var många föräldrar och kollegiet på Örebro Waldorfskola närvarande.

Stefan von Heynitz

Pedagog och lärare på Örebro Waldorfskola

Waldorfpedagogik får starkt stöd i forskarrapport

Värmlands Folkblad 2006-09-07

Bo Dahlin, professor i pedagogik på Karlstads universitet, har forskat i Waldorfskolornas pedagogik. Den färskaste forskningsrapporten ger starkt stöd till Waldorfpedagogiken. Enligt rapporten går fler Waldorfelever vidare till högre utbildning, de känner ett större ansvar för moraliska frågor och tar mer avstånd från rasistiska ideologier.

Under tre års tid har en projektgrupp vid Karlstads universitet - ledd av professor Bo Dahlin - gjort en omfattande utredning av den svenska Waldorfskolan och Waldorfpedagogiken. Undersökningen är den första i sitt slag i landet och syftet har varit att undersöka hur de fristående Waldorfskolorna står sig i förhållande till den kommunala skolan. När forskningsrapporten nu är klar ger den starkt stöd till Waldorfskolorna.

- *Ja, det visade sig att Waldorfskolorna står sig väldigt bra. De är bättre än den kommunala skolan på flera punkter och den kommunala skolan har faktiskt en del att lära sig av Waldorfpedagogiken,* säger Bo Dahlin. I undersökningen har Bo Dahlin tittat på Waldorfskolorna utifrån sex olika kriterier. Det handlar bland annat om hur stor andel som går vidare till högre studier, vilka kunskapsmål som uppnås och om Waldorfelever utvecklar de

förmågor som behövs för att vara en aktiv medborgare i ett demokratiskt samhälle.

I stort sett är den positiva bilden entydig, inte minst när det gäller andelen Waldorfelever som går vidare till högre studier. - *Det är nästan 60 procent av eleverna som förr eller senare går vidare till högre studier, vilket är klart högre än elever från kommunala skolor,* säger Bo Dahlin som dock poängterar att Waldorfeleverna i mindre utsträckning går direkt till högskolan.

- *De gör oftare någonting annat emellan, som att resa eller jobba något år. När Waldorfeleverna väl börjar plugga är de i gengäld mer intresserade av ämnet de studerar och väljer i mindre grad utbildning bara för att skaffa sig ett jobb,* säger han.

När det gäller kunskapsmålen så visar det sig att resultaten från de nationella proven i svenska, engelska och matematik skiljer sig väldigt lite mellan den kommunala skolan och Waldorfskolorna. - *Men då ska man komma ihåg att Waldorfeleverna arbetar mycket mindre med att förbereda sig för proven, vilket stämmer väl överens med deras pedagogik,* säger Bo Dahlin som också menar att Waldorfeleverna är mer positiva till själva lärandet än andra elever.

- *Man är mer intresserad av ämnet man läser, man är mer nöjda med lärarna och man blir mer engagerade i skolarbetet ju längre man studerar, i motsats till i de kommunala skolorna där barnen tröttnar ju längre de går i skolan,* säger han.

Orsakerna till det senare kan enligt Bo Dahlin hänga ihop med att lärarna på Waldorfskolor ofta är mer engagerade, men också att skolans speciella pedagogik inbjuder till lärande på ett annat vis.

- Man väntar tills barnen är äldre innan man inför abstrakta begrepp och sysslar istället mer med praktisk-estetiska ämnen som man menar ligger till grund för annat lärande. Det här är något som strider mot den gängse uppfattningen att man ska börja så tidigt som möjligt för att klara kunskapsnivåerna.

En annan intressant faktor som framkommit i undersökningen är att Waldorfskolor i högre utsträckning än de kommunala skolorna uppfyller den svenska läroplanens mål om en demokratisk fostran.

- Waldorfelever tar avstånd från rasism och nazism i högre utsträckning och man visar sig också vara mer toleranta mot avvikande samhällsgrupper som homosexuella, invandrare och narkomaner. De känner generellt ett större intresse och engagemang i sociala och moraliska frågor, vilket ju är centralt om man ska bli en god samhällsmedborgare, säger Bo Dahlin.

Det sammantagna resultatet av forskarrapporten visar att de fristående Waldorfskolorna står sig väl i konkurrensen med de kommunala skolorna. Ett faktum som Bo Dahlin hoppas ska nyansera den svenska friskoledebatten.

- Ofta drar man alla friskolor över en kam och skapar en polarisering istället för att nyansera bilden och titta på vad friskolorna verkligen innehåller, säger han.

Morgan Schmidt

morgan.schmidt@vf.se | 054-17 55 25

FAKTA | Waldorfpedagogiken

* Pedagogiken lägger stor vikt vid både den tankemässiga, den känslomässiga och den viljemässiga utvecklingen hos barn. Innehållet i utbildningen är anpassat till synen på barns utveckling.

* Praktisk-estetiska ämnen dominerar i de yngre åren, medan abstrakta ämnen ökar högre upp i årskurserna.

* Waldorfpedagogiken lägger stor vikt vid språk, musik, konst och dans. Den är också starkt bunden till en muntlig tradition och berättande.

* Man tar avstånd från nationella prov och på lågstadiet används inga läroböcker.

* Målet med Waldorfpedagogiken är att göra det möjligt för eleverna att så fullt ut som möjligt välja och följa sin individuella väg genom livet.

* Waldorfpedagogiken skapades av österrikaren Rudolf Steiner strax efter första världskriget. Pedagogiken baseras på en antroposofisk bild av människan som en kroppslig, själslig och andlig varelse.

* Det finns i dag cirka 900 Waldorfskolor och 1 600 Waldorfförskolor i ett 60-tal olika länder i världen. I Norden finns cirka 115 Waldorfskolor.

Bo Dahlins slutsatser:

* Debatten om friskolor måste nyanseras, alla kan inte dras över en kam.

* Affärsdrivande friskolor bör förbjudas i lag.

* De nationella proven bör avskaffas

* Statens monopol på lärarutbildning bör avskaffas så att även alternativ pedagogik kan få en legitimerad lärarutbildning.

Några foldrar om Waldorfskolan som man kan få på expeditionen eller i den nya lilla butiken på Örebro Waldorfskola.

ANNONS

INTERNATIONAL SUMMER ENGLISH LANGUAGE COURSE

This three week course in the summer holidays is primarily for Waldorf (Steiner) students aged 15 to 18 who want to improve their English. In the last few years we have had students from 14 different European countries.

English lessons are held every morning in achievement groups of not more than 12 students. In the afternoon there is a varied activity programme including rock climbing, caving, canoeing by moonlight, archery, games and much more - all with professional instructors.

Day of arrival: Sunday, 15 July 2007

Day of departure: Saturday, 4 August 2007

Accommodation: a caring Steiner School family will be welcoming you, usually with another student of a different mother tongue.

Rolf Eriksson, course co-ordinator,
tel 0044 / 1803 / 762 528

email visit@steiner-south-devon.org

Rudolf Steiner School South Devon, Dartington,
Devon TQ9 6AB, England

Det ska vara ett hus med gårdsgård

Det är en hel del snö kvar och någon minusgrad när jag stannar till vid gårdsgården, parkerar bilen. Karin (1 ½ drygt) och jag ringer på, Kjell öppnar, som alltid med ett varmt välkomnande. Snart har också Kimberley kommit. Hon har hämtat Alexander, som nu går i klass 1, och Kaisa, lillasyster, som är 4 år och stjärnbarn på Waldorfförskolan Lindens barnträdgård. Kaisa och Alexander tar snart hand om Karin, och de leker alla i periferin, när vi vuxna satt oss vid köksbordet för ett litet samtal om Nilssons, ganska nya i Örebro och på Örebro Waldorfskola.

Kjell

Helt nytt är nu Örebro inte för Kjell. Han bodde här 1972-76, hade naprapatmottagning i centrala stan, något som, visar det sig, andra i Örebro också minns. Men vägen tillbaka till Örebro har varit lång för Kjell. Han växte upp på ett lantbruk i södra Östergötland, en gård i Ydre och kom att läsa till Naprapat, i den tredje kullen i det då nyöppnade institutet i Stockholm. Han blev intresserad av meditation och for snart till Indien, där han med några avbrott blev kvar under två år. I den rörelse han då utbildades erbjöds han en tjänst i USA och kom till Geetam, rörelsens största center som låg i öknen utanför Los Angeles i Californien. De byggde upp en stad, säger Kjell, och han gjorde allt från att arbeta med hästar, med kor, bygga hus och fortsatte utbilda sig och andra. 1981 for han till Oregon och fortsatte undervisa, blev kvar fyra år och kom genom lite turer fram och tillbaka till Hawai, där han bosatte sig och kom att arbeta med David Kern. Hos David arbetade då, när Kjell flyttade sin praktik till denne, en viss Kimberley och mycket snart kom de att slå följe. Då var det 1993.

Kimberley

Uppvuxen i det snörrika Colorado, valde hon ett universitet i New Hampshire i norra USA för möjligheten att fortsätta med längdskidor. Hon var då en av de bästa åkarna i sin åldersklass i regionen. Hon kom att välja ett halvårs utlandsstudier och valde då Nepal, där hon bodde i familj och läste språk. Hon gjorde också en studie över traditionell födelseteknik där.

Den tiden vände hennes liv, säger Kimberley. Att sedan komma hem var en kulturchock. Hon begrep plötsligt inte sin amerikanska miljö efter de varma, generösa och mycket fattiga nepaleser

hon mött överallt i Nepal. Hon sökte då, 1986, till Peace Corps (en amerikansk frivilligorganisation) och blev två år i Guatemala där hon deltog i olika hälsoprojekt. Efter fyra års studier på universitetet i Portland blev hon Dr i Kiropraktik, fick legitimation, och kom till Hawai, där hon öppnade sin första mottagning.

Nilssons

1997 for de till Toscana i Italien, där Kimberleys mor redan bodde. Där föddes först Alexander och sedan Kaisa. Varje sommar, när turisttrycket var som störst, for de ett par veckor till Örebro och Sverige. Inför Alexanders skolstart tog de beslutet att flytta till Sverige och en sommardag för snart fyra år sedan stod de på skolgården på Örebro Waldorfskola i Adolfsberg och kände båda att detta var skolan! De nosade snart upp tomterna som var till försäljning i södra Adolfsberg. Nästan alla var sålda och när de kom över sin tomt och skrev kontrakt, sa säljaren: -"Kjell Nilsson? Du har inte haft praktik på stan på 70-talet?" Både säljaren och dennes far hade blivit bra hos naprapaten Kjell!

Det tog något år, sedan stod huset färdigt. Kimberley propsade på en riktig gårdsgård och en morgon kom grabbarna från Borlänge, med allt grane på släpkärran, och på eftermiddagen vid fyra satt de alla och fikade och tittade på den nyuppsatta gårdsgården.

På segling i Medelhavet.

De är nu riktigt nöjda med att bo i Örebro och att barnen är på Örebro Waldorfskola. Lite smolk i bägaren innebär den märkliga situation som Kimberley delar med många andra nysvenskar utbildade utanför EU. Hennes amerikanska utbildning har prövats och godkänts, MEN hon måste komplettera i svenska språket, kurs i samhälls- och förvaltningskunskap liksom praktisk tjänstgöring dels i offentlig hälsovård men också hos privatpraktiserande kiropraktorer. Trots att hon arbetat som kiropraktor med legitimation i många år, får hon alltså inte kalla sig legitimerad f n. Men hon har redan gjort sin

praktiktjänstgöring hos en kollega på stan och har öppnat sin egen mottagning på Drottninggatan (ovanför Lindhska bokhandeln). Och till våren 2008 får hon hoppa på kursen i samhälls- och förvaltningskunskap på KI i Stockholm (trots att hon sannolikt blir klar med svenskan nu i vår, fick hon inte börja den kursen denna vår). Men det är som Kjell säger inget att göra något åt, men man kan se på det på olika sätt.

Kjell å sin sida har många år bakom sig med personlig utveckling i olika dimensioner. Han har närmast arbetat som coach och handledare åt ledare och tjänstmän på de flesta kontinenter, men ser nu fram emot att byta de många utlandsresorna mot resor inom Sverige. Han bygger nu upp sitt nätverk i Sverige och det ser ut att kunna bli spännande och utmanande arbeten här. Kjell, som ju är naprapat i botten, känner sig trygg i fältet personlig utveckling. Han återkommer några gånger till metodfrågor och understryker vikten av enkelhet i metoden, viljan hos individen till förändring och att ta nya perspektiv när de gamla inte ger några utsikter.

Vid det lilla bordet, som Kaisa egenhändigt har flyttat och placerat Karin vid för mellanmål, har de nu avverkat flera smörgåsar och äppelbåtar.

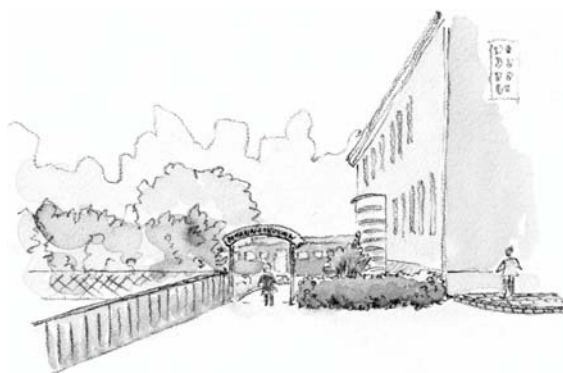
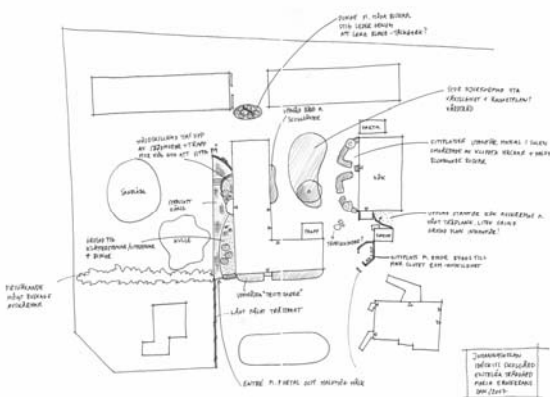
Ett gott tecken på att Nilssons nu landat är att deras gamla musikintressen återkommit, gitarr för Kjell och mandolin för Kimberley. Det är dags att gå och då berättar Kjell och Kimberley att numret till Kimberleys mottagning är 18 47 70, samma nummer som Kjell hade till sin mottagning i Örebro på sjuttitalet! Var de kanske väntade?

Franck Kamoun

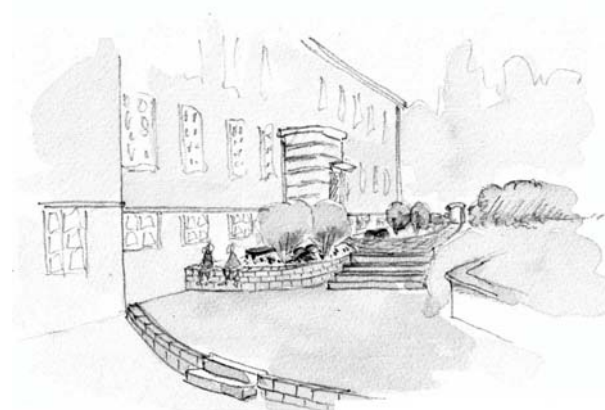
TRÄDGÅRDSGRUPPEN

Trädgårdsgruppen under Peter Anderssons ledning har tagit initiativ till vissa förändringar på skolgården. De bad Maria Ernekrans, trädgårdsmästare utbildad på Da Capo Hantverksskola i Mariestad, om ett förslag. Nedan visas hennes förslag i bilder, men trädgårdsgruppen understryker att Maria skisser är en utgångspunkt. Något av detta arbete kommer vi föräldrar sannolikt få vara med om, kanske redan till arbetsdagen den 21 april i år. Det är de illustrerade delarna på gamla skolbyggnadens framsida (mot Glomman) som närmast är på tur. Har du synpunkter på skolgårdens utseende eller dessa förslag, hör av dig till Peter. Aktuella skisser hänger på dörrarna till skolan.

Övergripande skiss:

En välkomnande portal tydliggör var skolgården börjar. Här är det barnens och lekens plats och biltrafiken stannar därutänför.

Stora rundade plan tar upp nivåskillnaden. Det bildas ett murkrön där man kan sitta och dingla med benen.

Maria Ernekrans är utbildad Trädgårdsmästare på DaCapo Hantverksskola i Mariestad. Hon driver företaget Entelea Trädgård i Örebro som erbjuder rådgivning, formgivning och anläggning/skötsel av trädgårdsmiljöer. Maria är även förälder på Lindens barträdgård. Kontakt: 0735- 00 50 80 eller maria@entelea.se.

We will work with strength of will,
We will listen and be still,
So the things we come to know
In my heart will live and grow.

≈

Morning is come,
Night is away,
Rise with the sun and welcome the day.

≈

The days of the week are seven in a row
The days of the week how quickly they go

≈

Apples, peaches, pears and plums
Tell me when your birthday comes!

≈

Build the house up
Build so high
Point the chimney to the sky
See the roof and see the floor
Se the pretty yellow door.
Engelska verser och ramsor förmedlade av
Charlott Sundberg Fagerström, lärare i engelska på
Waldorfskolan.

TROLLRINGEN

En vårvinterkväll hade vi just ätit och det blev Hedvig och jag som satt kvar vid bordet. Plötsligt började Hedvig sjunga och hon sjöng alla verser. Först sjunger en, sa Hedvig som går i klass 2, sen alla andra samma sak. Vi sjöng igen. Jag funderade på hur jag skulle få melodin in i tidningen, men har inte löst det än. För er som vill lära er den, och inte har en försångare hemma, kan jag hänvisa till den bok jag själv fick, när jag gick i klass 1a, *Våra visor del 1-3*. Texten är av Lennart Hellsing.

|: När jag gick och tänkte på ingenting :|
|: kom där ett troll med en silver-ring :|

Ser jag genom ringen som trollet gett
ser jag vad ingen i världen sett.

Och när jag min troll-ring till örat fört
hör jag vad ingen i världen hört.

Sätter jag på stor-tån den ring jag fått
går jag i världen dit ingen gått.

Vill du följa med mig så går det an
Om du kan skaffa en likadan.

Schackfyran är en tävling som anordnas varje år och ambitionen är att år 2010 skall hela Sveriges 25 distrikt vara med. Meningen är att alla i klassen skall vara med och bidra, turneringen skiljer sig därvidlag från andra schacktävlingar.

Lagtävling istället för individuell alltså. I år tävlade sålunda klass 4 från Johannaskolan mot 8 andra fjärdeklasser i länet. Förstärkning i laget var Elias och Joar Hörngren samt Filip Myrberg från klass 3. Platsen var Risbergska skolan i Örebro, och tävlingen hölls lördagen den 10 mars, med start kl 11 och prisutdelning vid kl 15. En lång dag med andra ord, och vi föräldrar som var där, vet att det var både spännande och roligt att följa turneringen. Inte minst gladdes vi åt den fina lagandan och den goda stämningen i klassen som bar hela dagen. Klass 4 från Johannaskolan vann med knapp marginal över Rostaskolan. Detta gjorde att klassen fick åka på Riksfinal i Västerås i början på maj. Där kom, i tävling med cirka ett tusen elever från hela landet, Johannaskolans fyra på 23 plats bland klasserna! Grattis! Vilket äventyr ni varit med på!

Lotte Sederholm

Goetheanum i Dornach, Schweiz. Huvudsäte för det internationella Antroposofiska sällskapet m fl institutioner.

LIV OHLSON – TILL MINNE

Liv, ett fullbordat liv
Fulländat, skönt som en iskristall
I ro som då havets vågor
Blir milsvid is, har stillat sitt svall

Vita marker och vinterljus
Dödens nyfödda andetag
Ur den gnistrande silverskatten
Tänds en stjärna i vinternatten

Liv Ohlson gick bort den 17 januari efter fyra månaders sjukdom. Hon var 64 år och sedan början på 90-talet waldorflärare vid Johannaskolan i Örebro och under många år medarbetare i skolans ledningsgrupp. Som förälder deltog Liv i Johannaskolans uppbyggnad på 80-talet, familjens tre barn gick i skolan och Liv arbetade under denna tid en period på skolans kansli. Hennes många uppgifter på skolan är typiska för hennes djupa sociala engagemang. Antroposofi var för Liv en källa till eget inre arbete och fördjupning. I waldorfpedagogiken och i socialekologin fann hon möjligheter att synliggöra detta arbete.

Liv träffade sin man Karl-Göran Ohlson i Leksand. Han studerade till läkare och Liv tog en fil.kand. i Uppsala. Under barnens småbarnstid bodde de i Uppsala, Kalix och Karlstad men flyttade till Örebro i samband med att barnen började skolan.

Liv växte upp i Göteborg, som var pappa Bror Hvistendahls hemstad, tillsammans med mamma Lene Hvistendahl, f. Bergman samt lillasyster Sylvia. Familjen tillbringade varje sommar, många jular och sportlov i Lekand, i Björsgården hos Anna och Helena Runström, släktingar till Lene. De kallades ”Mamma Lena” och ”Moster Anna”. De hade kommit i kontakt med Rudolf Steiner då han var i Sverige på 1910-talet och var i högsta grad antroposof. I början på 30-talet tog dessa två systrar initiativet till ett skolhem på waldorfpedagogisk grund. De hade en adoptivdotter Ulla som inte kunde gå i vanlig skola och vår mor Lene var under skolans första år lärare för henne och ca 10 andra barn. Marga Tuschoff kom som eurytmist från Dornach och stannade i 17 år så länge skolan pågick.

Under vår barndom var Moster Anna och Mamma Lena gamla och skolan hade upphört men Björsgårdens atmosfär gav outplånliga intryck och medan vuxna fick del av allt vad Rudolf Steiner hade sagt så fick barnen höra sagor och legender.

Liv föddes den 22 augusti 1942 i övre hallen i Björsgården, som också varit skolans eurytmisal under alla skolår. Till hennes dop skrev moster Anna en vers och Ulla målade en bild av ett stjärnfall. Tavlan har alltid hängt i Livs rum.

Det led mot Mikaeli
En klar sensommarnatt
Det blixtrar till liksom ett svärd
Ett stjärnskott flög så glatt
Det vågar sig mot jorden ned
Vid Björsgård det försvann
Och se när dagen bryter fram
Ett önskebarn man fann

Sylvia Hvistendahl-Manners

IDÉER TILL ETT
ANNORLUNDA
SAMHÄLLE

Om Rudolf Steiners tregrening

av Peter Normann Waage

Tidigare publicerat i Balder Nr 1 2004

Den som en gång har blivit fascinerad av Rudolf Steiners ideer, slipper inte så lätt undan igen. I varje fall gäller det mig. Det var det filosofiska författarskapet som först fångade mitt intresse, senare företog jag under flera år mer eller mindre ytliga simturer i den ocean av cykler och föredrag han har lämnat efter sig, med varierande grad av utbyte - antagligen i likhet med de flesta som har fått upp ögonen för mannen. Hans sociala ideer, eller »tregreningen« som han själv kallade dem, följde i början liksom med i bagaget. Det var min gode vän, författaren Kaj Skagen, som på den tiden då vi gav ut tidskriften *Arken* tillsammans (1978 - 1989) hade grepp om den sidan av Steiners verk. Men i förbindelse med arbetet på boken *Jeg vi og de andre — om nasjoner og nasjonalisme i Europa*, som utkom 1993, fick jag på allvar upp ögonen för den fruktbara potential som ligger i hans ideer också på det sociala området, och då särskilt i förbindelse med frågor knutna till ett mångkulturellt samhälle och nationalstatens sammanbrott.

Sedan dess har jag ständigt återvänt till tregreningen.

Det senaste resultatet utgörs av min bok *Mennesket, makten og markedet. Rudolf Steiners sosiale idéer i møte med globaliseringen*, som utkom på norska 2002. 2003 kom den på tyska, och det är mycket möjligt att den också publiceras på svenska. Artikeln *Ideer om ett annorlunda samhälle*, som tidskriften *Balder* nu trycker, är på många sätt ett tidigt utkast till den här boken, och kan läsas som en introduktion till den — eller som ett självständigt, avslutat verk. Jag anade ju inte att det senare skulle komma en bok då jag skrev artikeln, och jag hoppas och tror att den ska kunna ge mersmak, om inte på boken, så i varje fall till fortsatt arbete med Steiners ideer.

—

Av alla märkliga ord som Rudolf Steiner har infört i språket, måste »tregrening« vara det underligaste. Det är särskilt otydligt på norska, därför att »tre« och »gren« båda för in tankarna på botanik eller skogsdrift. Men oklarheten beror inte bara på ordet. Tregrening, förklaras det gärna, tar sin utgångspunkt i att samhället är delat eller »förgrenat« i tre områden: kulturliv, rättsliv (eller politiskt liv), och näringsliv. Vart och ett av de tre områdena styrs av egna lagbundenheter: frihet vad gäller kulturlivet, jämlikhet för det politiska livet. Näringslivets styrprincip är broderskap, eller solidaritet. Bortsett från den uppenbara häntydningen på slagorden från den franska revolutionen, för den här definitionen in

tankarna på skoltidens stiluppgifter: »Redogör för politik, kultur och ekonomi i dagens samhälle« — eller så associerar vi till dagstidningarna, som ju har sina politiska sidor, sina näringslivssidor och sina kultursidor.

Han understryker att det är lika dumt att tro att man kan skapa det slutgiltiga idealsamhället eller lösa alla sociala problem, som det är att tro att det räcker med att äta sig mätt en gång i livet.

Kanske grundtanken i tregreningen då är så enkel att till och med en genomsnittlig gymnasieelev eller tidningsredaktör kan förmedla den? Både ja och nej. Steiner insisterade på att tregreningen framträder utifrån verkligheten själv. Det han inriktar sig på — för att säga det paradoxalt — är att återupprätta den tingens egentliga och inneboende ordning som aldrig tidigare har existerat. Men, hävdar han, så mycket oklarhet, så många fördomar och en så stor förvirring har inträtt när det gäller samhället och de sociala frågorna, att det verkligen är svårt att förmedla det enkla och uppenbara. Jag är emellertid rädd att jag inte är den ende som vid genomläsning av Steiners utläggningar har förnimmelsen av att förvirringen har smittat över på Steiners egna förklaringar, som inte bara är kortfattade och skissartade trots de många trycksidorna, utan förmedlar en samhällsförståelse där de flesta av våra invanda föreställningar ställs på huvudet. Det blir inte lättare av den status Steiner ger sina tregreningstankar. I och med att de både skall vara en beskrivning av de lagar och rytmer som rent faktiskt

föreligger i kulturliv, rättsliv och näringsliv, och skildra vägar till alternativa samhällsformer, blir övergången mellan skildringen av det som »egentligen» är och det som borde vara, flytande och svårgräpbar. Steiner hade inte för avsikt att framlägga en utopi eller en teknik för hur samhället kan förbättras en gång för alla. Han understryker att det är lika dumt att tro att man kan skapa det slutgiltiga idealsamhället eller lösa alla sociala problem, som det är att tro att det räcker med att äta sig mätt en gång i livet. Han påpekar dessutom att detta att vilja förverkliga en färdig uttänkt samhällsmodell innebär att man trär sina egna abstrakta föreställningar över människornas huvuden, vilket i sista hand måste leda till att man vill förändra människorna, inte samhället.

Steiners utgångspunkt är den motsatta: För honom står individen, den enskilda människan i centrum; samhället bör organiseras så att det passar till och stöder individens möjligheter och förmågor.

Ledarna för det största utopiska experiment som har utförts i världshistorien, nämligen försöket att omvandla Ryssland till ett kommunistiskt paradys, bekräftar Steiners antaganden. Sovjetstatens herrar, från Lenin till Tjernenko, insisterade på att den »nya människan» måste skapas innan Sovjetunionen blev den utlovade lyckans land. Steiners utgångspunkt är den motsatta: För honom står individen, den enskilda människan i centrum; samhället bör organiseras så att det passar till och stöder

individens möjligheter och förmågor. Man måste bara förstå vad individen är och vad förmågorna består i. Därför siktar han inte mot någon detaljstyrning eller lösning av de problem inför vilka också framtidens samhälle kommer att ställa sina invånare; istället försöker han att peka ut en väg, ge en idé, som kan verka inspirerande också när det gäller att hitta praktiska svar på främmande och okända frågor. Jag vill i det följande försöka att skissera grundelementen i tregreningen, sätta dem i samband med det samhälle vi känner, och prova att betrakta dem i relation till de sociala problem som omger oss. Avslutningsvis vill jag presentera den sida av tregreningen jag personligen finner vara den mest fruktbara. Jag har valt att behålla Steiners egen terminologi, även där den i rätt stor utsträckning kan ersättas med mer moderna fackuttryck. Särskilt i avsnittet om pengar kanske någon kommer att uppleva det som förvirrande. Att ersätta Steiners begrepp med andra, kan verka frestande men skulle kunna leda förstäelsen på villovägar.

TREGRENINGEN I HISTORIEN

Rudolf Steiner hade behandlat sociala problem före första världskriget, men det var först mot slutet av kriget, närmare bestämt 1917, som han framträdde med det som skulle utveckla sig till »*Tregreningen av den sociala organismen*». Detta skedde i form av ett memorandum direkt riktat mot Västmakternas fredsplan, de så kallade 14 punkterna av den amerikanske presidenten Woodrow Wilson, och med en polemisk sidoblick på bolsjevikerna, som var i färd med att ta makten i Ryssland. Wilson argumenterade som

bekant för den så kallade »nationernas självbestämmanderätt». Hans idé var att organisera Mellaneuropa i nationalstater, baserade på det vi i dag skulle kalla etniska kriterier, i stort sett efter språk, och att införa ett parlamentariskt system. Han ville kort sagt ha det tillstånd vi har i dag, och som efter Sovjetunionens sammanbrott och Berlinmurens fall, är i färd med att bli samhällslig verklighet från Nordsjön till långt in i Asien.

Den här grundläggande ordningsprincipen känner vi från Norge: En centralregering som gärna har utgått från parlamentet, är i princip högsta myndighet när det gäller politiskt, kulturellt och ekonomiskt liv. Statens invånare talar i stort sett samma språk och eleverna följer nationella undervisningsplaner och lär sig i stort sett samma saker i alla skolor. Steiner vände sig kraftfullt mot de Wilsonska planerna för organiserandet av Central- och Östeuropa. Han menade att de bara var en fortsättning av kriget med andra medel och att organiserandet av det dåvarande Habsburgsriket och Tyskland enligt Västmakternas modell skulle leda till ett angloamerikanskt världsherravälde. Istället borde samhällsstrukturen inom området anpassas till lokala förhållanden. Vi skall här nöja oss med att fastslå att han ville ersätta det centrala parlamentet, som hade hand om alla samhällets områden, med självförvaltning för näringslivet och kulturlivet, samtidigt som samhällets lagar skulle handhas på demokratiskt vis.

1919 utgav Steiner *Kärnpunkterna i den sociala frågan*,

rörelsens huvudbok. Under året kom den i två upplagor på tillsammans 40.000 exemplar och väckte stor uppmärksamhet. Londontidningen Daily News skrev 16 september 1920:

»Varje tänkande människa på kontinenten talar i dag om en uppsendeväckande bok, utgiven tidigare i år och skriven av en anmärkningsvärd man. Dr. Simons, [den tyske] utrikesministern, har betecknat det förslag som följer av boken som den enda möjliga vägen att undgå bolsjevismen. Dr. Benesch, handelsminister i Tjeckoslovakien och en av småstaternas duktigaste och mest framgångsrika organisatörer, har boken liggande på sitt bord. Alla som har inflytande har läst den.«

Intressant nog fick tregreningstanken sitt starkaste stöd bland arbetarna, och det svagaste bland antroposoferna. Själv hävdade Steiner att tregreningen hade varit en prövosten för den antroposofiska rörelsen. Antroposoferna snubblade och föll. Något utpräglat socialt intresse fanns inte bland hans dåvarande anhängare.

Steiner höll föredrag, redigerade en veckotidning för tregreningen, arrangerade tal- och agitationskurser, kastade sig aktivt in i förberedelserna för folkomröstningen om huruvida Oberschlesien skulle vara polskt eller tyskt. Allt detta skedde medan Tyskland härjades av en social och ekonomisk kris utan like: Inflationen var galopperande, flera städer härjades av revolution. Under ett föredrag kunde man höra skott på gatan utanför. Steiner blev till en viss grad indragen i tumultet:

Arbetare i Württemberg utformade ett upprop om att Steiner skulle in i delstatsregeringen för att själv genomföra tregreningen. På få dagar samlade de in 12 000 underskrifter. Steiner själv såg emellertid liten mening med aktionen: Det första han skulle göra om han blev vald in i regeringen, var att upplösa den. Åren 1919 till 1922 startades flera initiativ inspirerade av tregreningen. 1919 grundades den första Steinerskolan: för barnen till arbetarna vid Waldorf-Astoria cigarettfabrik. Den var ett direkt resultat av tregreningsidén och skulle utgöra fröet till en allmän frigörelse av pedagogiken och kulturlivet i förhållande till stat och näringsliv. Förhoppningen var att det skulle grundas tio eller fler skolor de närmaste tre månaderna.

Det bildades ett tregreningsförbund som var öppet för folk från alla partier, ihärdiga försök gjordes att omorganisera näringslivet enligt den så kallade associationsprincipen. Vartefter uppfattade både de nationalistiska och kommunistiska rörelserna tregreningen som ett hot. Den 22 maj 1922 utsattes Steiner för ett attentat från ett hitlergarde i München, hatiska angrepp på honom och rörelsen dök upp i pressen. Vid mitten av året avbläste Steiner allt agitationsarbete. Intressant nog fick tregreningstanken sitt starkaste stöd bland arbetarna, och det svagaste bland antroposoferna. Själv hävdade Steiner att tregreningen hade varit en prövosten för den antroposofiska rörelsen. Antroposoferna snubblade och föll. Något utpräglat socialt intresse fanns inte bland hans dåvarande anhängare. I ett annat sammanhang blev han

emellertid tillfrågad om han verkligen trodde att det skulle vara möjligt att genomföra tregreningen på den tidpunkten och i det tillstånd av kaos som Tyskland befann sig i. Han svarade att han i realiteten inte hade sett någon möjlighet för det, men han kunde ha förbisett en möjlighet. Ett så litet hopp hade han alltså på genomförandet av projektet, men så viktigt menade han att det var att ingenting, inte ens en eventuellt förbisedd möjlighet, skulle förbli oprövad.

TRE MAKTFAKTORER

Vad är det då som döljer sig bakom ordet »tregrening»? Vad var det Steiner tyckte var så viktigt att han närapå riskerade livet för det, även om chanserna att lyckas var de minsta tänkbara? Låt oss först slå fast vad tregreningen inte är. Den är inget program och har inte den mest avlägsna likhet med det vi annars menar med politiska partiprogram. Därför finner vi om och om igen uttryck som »denna eller liknande ideer» när Steiner talar om tregreningen. Därför hävdar han att tregreningen bygger på »livet självt», den är inte uttänkt, men så att säga empiriskt begrundad. Och därför kunde han i ett föredrag 1919 säga: »Kanske blir det inte kvar en sten på en annan sten av det jag har talat om. Det har heller ingen betydelse. Det som betyder något är att man på ett eller annat sätt tar sig an tingen så som jag menar. Kanske kommer något helt annat ut av det. Men det rör sig just om ett frö till att ta tag i en eller annan del av verklighetens område och ärligt försöka att göra något som är inspirerat av tregreningen och inte av en grå

teori eller en egoistisk fördom.«

Steiners skrifter och föredrag om tregreningen är ändå fulla av delvis detaljerade förslag och utredningar om allt från skattesystem, räntor och penningvärde, till tillämpning av lagar, domstolspraxis, egendoms- och arvsrätt, och pedagogik. För att citera Karl Brodersen: Det är som om Steiner kastar ut en massa agn i en älv i hopp om att någon nappar och greppar det han menar. Utgångspunkten är att varje samhälle bortsett från hur det i övrigt är beskaffat vilar på tre pelare: förhållandet mellan människorna och den yttre naturen eller den materiella omgivningen, förhållandet mellan människorna emellan och förhållandet mellan samhället och det den enskilde kan bidra med. Det första kallas näringsliv, det andra rättsliv och det tredje kulturliv. Var och en av de tre faktorerna har så att säga en mänsklig-själslig sida, som samtidigt kan kallas deras »lagbundenhet« eller »ledningsprincip«: För näringslivet är det broderskap, för rättslivet är det jämlikhet och för kulturlivet är det frihet. Dessa tre faktorer uppträder aldrig var för sig, de är samlade, så som varje människa vid varje tid uttrycker det han eller hon föddes med och det hon har tillägnat sig genom livet. Icke desto mindre är det viktigt att kunna hålla isär dem. Människan måste nämligen förhålla sig på tre olika sätt allt efter som den ena, andra eller tredje faktorn är den väsentligaste. Om inte kommer var och en av dem att kunna förslava människan och skapa kaos. Kulturliv, rättsliv och näringsliv är inte något som föreligger bara i skoluppsatser eller som objekt

man omtalar i tidningen. De är tre i högsta grad reella maktfaktorer som måste organiseras så att de stöder människan och inte sig själva.

Utgångspunkten är att varje samhälle bortsett från hur det i övrigt är beskaffat vilar på tre pelare: förhållandet mellan människorna och den yttre naturen eller den materiella omgivningen, förhållandet mellan människorna emellan och förhållandet mellan samhället och det den enskilde kan bidra med. Det första kallas näringsliv, det andra rättsliv och det tredje kulturliv. Var och en av de tre faktorerna har så att säga en mänsklig-själslig sida, som samtidigt kan kallas deras »lagbundenhet« eller »ledningsprincip«: För näringslivet är det broderskap, för rättslivet är det jämlikhet och för kulturlivet är det frihet.

Låt oss därför kort betrakta våra tre enheter som maktprinciper i historien, för att få ett bättre grepp om vad som döljer sig bakom de slitna namnen: Den första faktorn som utvecklade sig var kulturlivet. I prästvädlet, teokratien, så som vi känner det från Egypten, Babylonien, Indien och Aztekriket, var det den enskildes eller en grups inspiration som regerade samhället och dess invånare. Prästerna, eller de insiktsfulla, styrde. Eftersom härskarna uppgavs stå i kontakt med gudarna så accepterades deras rätt. Självfallet fanns även på den tiden både rättsliv och näringsliv, men allt var underordnat en överordnad andlig princip, som inte alla, utan bara några få utvalda förstod och hade tillträde till. I dag finner vi den här

styrelseformen i det närmaste i Iran, där ett andens verk, nämligen en roman, anses som så farlig att prästerskapet menar sig ha rätt att bryta alla internationella lagar och döma författaren till döden, trots att han varken är iransk medborgare eller har erkänt prästernas påstådda insikt. Kulturlivs-principen var också förhärskande i den gamla Sovjetunionen, där de påstått insiktsfulla partiledarna regerade över alla andra. Och till dem som undrar var friheten blir av i detta samhälle styrt av kulturlivet, måste vi svara att den finns där – för dem som förvaltar kulturlivet. Präster och partiledare har sin frihet i behåll när de tolkar och företräder uppenbarelsen, ja, det är just deras »fria«, alltså självständiga och allena-rådande tolkningar, som styr. Att den övriga befolkningen lever i ofrihet hänger samman med att de är utestängda från kulturlivet.

Om vi ställer frågan var vi i dagens Norge finner genklang av en kulturlivsmakt, både i betydelsen människor som utifrån påstådd insikt reglerar de andras liv, och i betydelsen makt över kulturlivet, över det som kan uppstå i en människa för att så befrukta samhället, måste vi svara: Stortinget (Riksdagen). Där stiftas inte bara lagar som sätter ramar runt kulturlivet, där fastslås strategier för hur den enskilde skall lotsas in på den rätta vägen. Där drar man upp riktlinjer för landets skolor – som ju just är den ort där människan skall lära sig att förstå, utveckla och formulera det som han eller hon senare kan befrukta samhället med. Vad gäller insikten, törs vi tryggt säga att den har ersatts av ett politiskt element. Det är

antalet röster som får in representanterna i salen, inte deras eventuella begåvning.

Först i Hellas och Romarriket träder rättslivet, eller det politiska livet, fram som maktfaktor, och samtidigt uppstår den första tanken om demokrati, alltså tanken om att alla skall ha lika möjlighet till att påverka makten. Det skulle vara onödigt att påpeka att denna likhetstanke i praktiken bara förelåg som svag begynnelse: Slavar, kvinnor och obemedlade var utestängda från det politiska livet. Men icke desto mindre var upplevelsen av det politiska livets betydelse för människan mycket stark: De som inte kunde delta i beslutsprocessen räknades inte heller som människor. Aristoteles definierar människan som ett politiskt djur, ett djur som lever och tar aktivt del i samhället, eller mer exakt, i stadsstaten, polis. Sokrates blev helt visst dömd till döden för en kulturlivsförbrytelse, men det faktum att han ställdes inför en »folksdomstol« och dömdes av »jämlikar«, ger oss ändå en föreställning om demokratins starka position i dåtidens Hellas.

Likhetstanken får sitt genombrott i och med den romerska rätten och det romerska statsmedborgarskapet under kejsar Caracalla (212). Det omfattade alla folkslag, oberoende av var de bodde inom riket och oberoende av inbördes olikhet; omkring år 300, under Diokletian, blev Italiens invånare fräntagna de privilegier de fram till dess hade haft som »herrefolk« eller »urinvånare«. Och det är inget större problem att finna den plats i Norge där den politiska makten, lagstiftningen, breder ut sig – i varje fall rent

principiellt: Även nu förs vi till Stortinget.

Det är ett uppseendeväckande, men lite omtalat faktum att de fysiska lagar som möjliggjorde den industriella revolutionen, ja till och med principen för ångmaskinen, redan var kända i antiken. De kom bara inte till användning, annat än som leksaker. Motiveringen var att de byggde på rörelser som var »mot naturen«, de var uttryck för hybris, människans övermod, och kunde därför bara föra olyckor med sig. Även om man kan hävda att antiken hade slavar och därför inte behövde maskiner, är det klart mer lönsamt med en maskin än med en massa slavar. Likväl utvecklades alltså inte maskinerna. Det skedde däremot i det som kallas den nyare tiden. Först med införandet av det moderna bankväsendet, industrialismen och den extrema arbetsdelningen framträder näringslivet verkligen som maktfaktor. Då försvinner vartefter alla andra hänsyn än de kapitalet kräver: Det mänskliga arbetet automatiseras och rensas från allt annat än lönsamhetsprincipen, kulturlivet blir en privatsak i negativ betydelse, det blir något som bara angår den enskilde och som har litet eller inget alls inflytande på samhället. Rättslivet blir ett bihang till näringslivet, samhällets lagar tar i första hand sikte på att upprätthålla lönsamheten, de är inte längre nödvändigtvis uttryck för någon moral.

Och får näringslivet behärska de andra samhällsområdena, kommer all rättfärdighet, alla lagar, allt som kan begränsa kapitalismens omänskliga

drivkrafter, successivt att försvinna. Det finns inget inom näringslivet som kan reglera det liv som utspelar sig mellan människorna. Därför upplevs näringslivets diktatur som så fruktansvärd.

Men allt detta känner vi till. Det är ju vårt samhälle det här rör sig om. Och frågar vi var i Norge näringslivets samhällsmässiga styrroder finns, så leds vi – i varje fall till en viss grad – återigen till Stortinget. Var det någon som efterlyste broderskapet? Det föreligger nu för första gången som realitet, om inte i människornas huvuden, så i den faktiska, praktiska världen. För om man inte just precis blir snäll av att leva under kapitalismen, så kan man dock inte annat än att praktisera broderskap. Det moderna näringslivet följer alltid den lagen att man producerar ting för andra. Arbetsdelningen gör det fullt synligt att vi alla är beroende av varandra och de andras arbete. Ingen kan livnära sig på det man producerar själv, vi är beroende av att sälja det vi skapar, och köper de nödvändiga varorna av andra.

Likväl är det näringslivet som maktfaktor, inte som broderskapsalstrande element vi känner bäst, oberoende av vilket förhållande vi själva har till kapitalismen. Som Steiner påpekar, näringslivet kan inget annat än att förvandla allt till varor – människor, ideer, konst, pengar, allt blir varor. Och får näringslivet behärska de andra samhällsområdena, kommer all rättfärdighet, alla lagar, allt som kan begränsa kapitalismens omänskliga drivkrafter, successivt att försvinna.

Det finns inget inom näringslivet som kan reglera det liv som utspelar sig mellan människorna. Därför upplevs näringslivets diktatur som så fruktansvärd.

Så här långt kan vi sammanfatta: När kulturlivet har övermakten, kommer den enskilde i andra hand i förhållande till den storhet som kallas »Gud«. När rättslivet har övermakten kommer den enskilde i andra hand i förhållande till den storhet som kallas »gemenskapen«. När näringslivet har övermakten kommer den enskilde i andra hand i förhållande till den storhet som heter »lönsamhet«. Kort sagt: Varje gång ett av de tre elementen får regera på bekostnad av de två andra, lider människan som individ skada.

EN NY MAKTENS TREDDELNING
Rudolf Steiner söker i sin tregrening utgångspunkten för att skapa en struktur som skyddar var och en mot maktövertagande, och då inte bara formellt, utan konkret, ända in i det dagliga livet. Därför kan vi också beskriva tregreningen som en mer omfattande maktens tredelning än den vi känner i vårt nuvarande samhälle.

Montesquieu (1689 - 1755) utarbetade principen om maktens tredelning i den utövande, lagstiftande och dömande makten. I Norge representeras de på pappret av kungen, stortinget och högsta domstolen. Dessa instanser tillhör emellertid mer rättslivet, eller det politiska livet, än de övriga maktområdena. Rudolf Steiners tredelning angår alla samhällets områden. Om samhället skall bli en plats för

människan, och inte en plats där människan utsätts för övergrepp i en annan storhets namn, måste vart och ett av dess maktområden organiseras enligt sina inneboende lagbundenheter.

Det gäller att sortera och utreda de nätverk var och en av oss är involverad i. Bara då kan människan verkligen bli människa, bara då kan samhället bli människans plats, så som Aristoteles på sin tid hävdade att det var. I det här sorterings och omorganiseringsarbetet tar Steiner naturligt nog utgångspunkten i sin egen samtid. Ännu starkare än då dominerar samhället i dag av näringslivets makt. Ja, denna dominans kännetecknar hela den moderna tiden.

Rudolf Steiner söker i sin tregrening utgångspunkten för att skapa en struktur som skyddar var och en mot maktövertagande, och då inte bara formellt, utan konkret, ända in i det dagliga livet. Därför kan vi också beskriva tregreningen som en mer omfattande maktens tredelning än den vi känner i vårt nuvarande samhälle.

Men nu får vi inte falla för frestelsen att tro att näringslivets eller kapitalismens framväxt bara är av ondo. Steiner beskriver hur kulturlivet i vår tid har förfallit till fraser och ideologier. Inte många kan uppleva någon verklighet i tankar, ideer och konst: Det verkliga befinner sig antingen utanför en, i form av ekonomiska lagar, eller så hör det till upplevelsernas och intryckens privatsfär. Moral och rätt har skiljts från varandra, rättslivet står i näringslivets tjänst, moralen

tillhör ett slags privat kulturliv. Mänskligt arbete har automatiserats, fragmenterats. Den arbetsglädje som följer av medvetenheten om att stå inne i en helhet, försvann då hantverksamhället ersattes av industrisamhället.

Arbetet ställs helt i näringslivets tjänst, och näringslivet styrs i sin tur av en kaotisk marknad, där den starkastes rätt gäller. Men: Då arbetsglädjen försvann, vaknade istället ett intresse för det offentliga livet, för ens eget och de andras väl och ve. En allmän längtan efter demokrati, påpekar Steiner, uppstod samtidigt med hantverksamhällets undergång.

Ja, det lades inte bara grunden för ett demokratiskt organiserande av rättslivet, också kulturlivet frigjordes i ett visst avseende – i och med att var och en för sig i princip kan erövra de förmågor som hon behöver för att styra sitt eget liv. Han eller hon måste inte längre underkasta sig ett prästvælde eller andra auktoriteter på kulturlivets område.

Det vetenskapliga medvetandet är också ett barn av den nyare tiden. Då arbetaren »alienerades från sitt arbete« stöttes han tillbaka på sig själv, han blev stående så att säga med sig själv som endaste måttstock på vad som är sant och falskt, och insikten att det är den enskildes tänkande och erfarenhet som skiljer mellan sant och falskt kunde mödosamt bli allmängods. Parallellt med näringslivets triumf blev kulturlivet något som alla kunde få tillträde till i samma grad. Därmed ser vi hur den nyare tiden inte bara har fört fram näringslivet som allena rådande samhällsmakt, utan också har lagt grunden för att

varje människa kan uppleva sig själv som en självständig, skapande och värdefull individ. Varje kulturell aktivitet kommer ur ett personligt initiativ, kulturlivet stöder och bekräftar den enskildes värdighet.

Det är på det här området människan måste finna sin ståndpunkt när hon skall sortera samhällets tre grenar och företa det vi kallade vardagens tregrening av makten. Det nuvarande kulturlivet är emellertid maktlöst och impotent som samhällsfaktor därför att människan inte ser sig som andligt väsen. Hon ser inte sig själv, litat inte på sig själv och bortförklarar alla sina andliga produkter. Vetenskapen är materialistisk, konst och kultur en lyx, något som befinner sig utanför verkligheten. Det är utsmäckning. Icke desto mindre är kulturlivet inte bara verksamt, det är det enda som är i stånd till att driva samhället och historien framåt. För Steiner är kulturlivet det ställe där ideerna förtätas till personlig och social verklighet, det är ett uttryck för förhållandet mellan samhället och det den enskilde kan bidra med.

Det är inte penningkapitalet som ändrar världen, men däremot kapital i betydelsen idéer. När det i kapitalistiskt språkbruk heter att en person eller institution är kreditvärdig, betyder det inget annat än att banken eller låneinstitutionen tror (credere betyder tro) på den eller de ledande personernas initiativ och ideer. Det här »kapitalet« verkar emellertid inom alla samhällsområden; både det politiska livet och näringslivet är i ständig förvandling, men det som åstadkommer förvandlingen är den del av kulturlivet som har förbundit sig med de

andra områdena, som så att säga har gått i deras tjänst. Exempelvis är tolkningen av lagarna i rättsskipningen en del av det som leder till att rättslivet ändrar sig: Lagar omtolkas och ersätts eventuellt med nya allt efter som behoven förändras, och produktutveckling är en del av det som leder till ändringar inom näringslivet.

Bättre eller annorlunda förbrukningssvaror utvecklas, också de för att täcka nya behov. Både tolkningen av lagarna och produktutvecklingen hör till kulturlivet, något vi skall återkomma till.

POLITIK OCH PEDAGOGIK

Eftersom kulturlivet har reducerats till privata nöjen och ideologier utan egen kraft, så har det verksamma inom kulturlivet ställt sig i de andra samhällsgrenarnas tjänst. Följden är att vi inte känner igen det produktiva som verksamt. Vi tror det är något extra utanpå världen, en »överbyggnad«, som det heter i marxistisk terminologi. Steiner påpekar att ett fritt kulturliv inte skulle vara något godtyckligt, det skulle snarare tendera mot att bli ett ställe där det andliga i en eller annan form framträder som »vetenskap om det andliga«. När kulturlivet frigörs och tas på allvar som samhällsmässig faktor då kommer också människans andliga sida att tas på allvar, vilket är den första förutsättningen för en vetenskap om det andliga. Det här får inte missförstås därhän att »antroposofin« skulle bli en form av överordnad ideologi, då skulle vi ju bara föras tillbaka till ett slags prästvælde, med åsiktsterror och tankeförbud. Den moderna tiden präglas tvärt om av att alla har den förmåga som en gång bara

prästerna påstod sig ha, därav också Steiners offentliggörande av det han kallar gamla mysteriehemligheter. Var och en har möjlighet och rätt att förstå eller avvisa dem. En av Steiners definitioner av antroposofi är: »medvetenhet om mitt människoväsen«. En sådan medvetenhet kan bara uppstå där kulturlivet får utvecklas enligt sin egen lag, som är friheten, och där envar får möjlighet att ta sig själv på allvar. Det kan verka som om Steiner menar att när var och en för sig får utveckla och realisera de förmågor som lever i honom eller henne, och när kulturlivet erkänns som en självständig och mäktig del av samhället, då kommer man samtidigt till en »medvetenhet om sitt människoväsen«.

Att skapa samhälllig förnyelse som baseras på ansvarighet och medvetenhet, dvs att skapa ett samhälle som tar hänsyn till människan, inte till strukturer, traditioner eller pengar, är en pedagogisk, inte en politisk uppgift.

I sina skriftliga och muntliga utläggningar om tregreningen, i det lilla av praktisk verksamhet han fick möjlighet att starta, och som svar på frågan hur tregreningen skall genomföras, hänvisar Steiner till kulturlivet. I *Kärnpunkterna i den sociala frågan* påpekar han att den första förutsättningen för ett sunt samhälle är en frigörelse av kulturlivet från statens och näringslivets grepp. Den första Waldorfskolan startades som en del av tregreningsrörelsen, och hela idén kan sättas ut i livet »när tillräckligt många människor är genomträngda av den«, som han säger. Då kommer man

också att hitta de praktiska lösningarna. Därmed är vi vid en ny och viktig punkt i Steiners samhällsreformatoriska tänkande: att han skiljer politik och pedagogik åt.

I våra dagar föreställer vi oss – i varje fall i det socialdemokratiska Skandinavien – nästan automatiskt att det är politikens uppgift att styra invånarna så att förhållandena läggs tillräta för att samhället skall kunna ändras till det bättre. För Steiner betyder det att vi förnekar vår egen skaparkraft: Det är vår egen omyndigförklaring och en mild, men icke desto mindre verkningfull diktatur vi lägger allt till rätta för. Att skapa samhälllig förnyelse som baseras på ansvarighet och medvetenhet, dvs att skapa ett samhälle som tar hänsyn till människan, inte till strukturer, traditioner eller pengar, är en pedagogisk, inte en politisk uppgift. Socialitet och ansvarsmedvetenhet kan inte inympas utifrån, de är egenskaper som måste växa fram inifrån. Det kan bara ske om människorna får möjlighet att utveckla sina inneboende förmågor, och på så sätt uppfostras till fria människor. Det är ingen slump att en ny pedagogik blev den viktigaste frukten av tregreningsarbetet.

KULTURLIVET

Låt oss därför ta kulturlivet som utgångspunkt i vårt försök att sortera vardagen i de tre grenar Steiner talar om. Det omfattar bland annat pedagogik, konst, forskning, produktutveckling, ja arbetsverksamhet som sådan – som ju är realiserandet av människans möjligheter och förmågor – sättet man praktiserar jordbruk och läkekonst på, lagtolkningar och domslut. Kort sagt: Kulturliv

är beteckningen på alla former för verksamhet och aktivitet som har sitt ursprung i den enskilda människan. Vad som här är »sant« eller »falskt« är en personlig angelägenhet och vid varje tidpunkt uttryck för den enskildes personlighet och kunskap. Slagordet om frihet i kulturlivet har sin grund i att bara friheten kan utgöra det element där människan så att säga kommer till sig själv och utvecklar sig. Detta betyder exempelvis att alla pedagogiska institutioner måste organiseras av föräldrar, eventuellt elever eller studenter, och pedagoger, utan inblandning från stat eller näringsliv. Pensumet skall inte styras av det som är nyttigt för ett tänkt framtida näringsliv, men av de förmågor och önskningar som föreligger hos de inblandade parterna. Likväl får vi inte glömma att de här institutionerna som arbetsplatser och som delar av hela samhällsorganismen tillhör både näringsliv och rättsliv. De förmedlar varor och tjänster, och måste följa de lagar som gäller för arbetstid m m i samhället som sådant.

Av samma skäl argumenterar Steiner för att arvsrätten till förmögenheter, mark och produktionsmedel bör avskaffas. Det är lika absurt att ärva en fabrik som det är att ärva en professur.

Eftersom produktutveckling och arbetsförmåga hör in under kulturlivet menar Steiner att det snarare bör föreligga bruks- och förvaltningsrätt till produktionsmedlen än traditionell äganderätt. Det är en persons förmågor som skall avgöra om hon är lämpad till ett arbete, inte hennes position i det

ekonomiska livet. Av samma skäl argumenterar Steiner för att arvsrätten till förmögenheter, mark och produktionsmedel bör avskaffas. Det är lika absurt att ärva en fabrik som det är att ärva en professur. Arvingen bör i varje fall bevisa sitt intresse och sin duktighet innan han eller hon övertar. När det gäller ackumulerad förmögenhet anser Steiner att den likaledes efter en viss tid bör föras tillbaka till gemenskapen och inte tillhöra arvingarna i generationer. Han tänker sig en ordning som liknar den som i våra dagar gäller för intelligensens verk (t.ex litterära eller musikaliska verk, ö.a.), där bruksrätten till ackumulerade värden efter en viss tid blir allmän egendom. Överföringen av lagarnas tolkning och domslut från det vi traditionellt kallar det juridiska livet till kulturlivet kommer bland annat innebära att den anklagade kan välja sin egen domare, inte bara försvarsadvokat. Det här är särskilt viktigt i mångkulturella områden, där den anklagade kan garanteras en domare som känner hans kulturella bakgrund.

RÄTTLIVET

Även om de samhällsgrenar Steiner betecknar med »kulturliv« griper långt in i det vi vanligtvis skulle kalla rätts- och näringsliv, blir det tillräckligt med fenomen kvar som tillhör dessa två fält. Rättslivet omfattar polisväsendet och det vi i dag väl skulle kalla välfärdsordningar, att alla har rätt till skolgång, sjukvård, pension osv. Vidare hör arbetsmiljölagarna till rättslivet: regleringen av arbetstid, arbetsförhållanden osv. Som deltagare på rättslivets område är den enskilde spänd mellan rättig-

heter och plikter: Staten garanterar rättigheterna, plikt-erna har man gentemot samhället och sina med-människor.

De sanningar som råder på rättslivets område är inte personliga angelägenheter, så som är fallet inom kulturlivet. De kommer fram genom enighet eller omröstningsresultat. Ingen med vett och förstånd i behåll skulle väl hävda att exempelvis högertrafiken har utgått från en personlig övertygelse eller uppenbarelse. Icke desto mindre har det katastrofala följer om en eller annan bryter denna överens-kommelse. Tvärt emot vad som gäller inom kulturlivet, där istället ett försök att tvinga den enskilde att förneka sin djupaste övertygelse vore katastrofalt. I motsats till kulturlivets sanningar gäller rättslivets lagar och regler lika för alla – samtidigt som alla myndiga människor har lika rätt att delta i lagstift-ningsprocessen. Den lagstift-ande församlingen tänker sig Steiner bestående av människor som valts av befolkningen genom vanlig rösträtt.

Steiner talar också om lön som en rättighet, lön är inte betalning för arbetskraft. Ja, det faktum att ens arbetskraft behandlas som vara, är något av det mest anstötliga en människa kan uppleva. Det är ett arv från slavsamhället, och som Marx också påpekade, leder det till att människan själv behandlas som ett ting.

Skenbart överraskande hävdar Steiner att pengar hör in under rättslivet. Pengar är ingen vara, men ett »rättsgiltigt dokument«

som ger innehavaren rätt till varor och tjänster. Steiner talar också om lön som en rättighet, lön är inte betalning för arbetskraft. Ja, det faktum att ens arbetskraft behandlas som vara, är något av det mest anstötliga en människa kan uppleva. Det är ett arv från slavsamhället, och som Marx också påpekade, leder det till att människan själv behandlas som ett ting. Steiner tillfogar att det dessutom medverkar till att arbetaren mister tron på att kulturlivet kan vara något självständigt. Erfarenheten ger ju vid handen att ens eget prestationsförmåga, behandlas som vara, följaktligen kan inte ens den egna subjektiva värdigheten vara något självständigt utan är beroende av produktionsprocessen. För att avhjälpa det här måste man förstå lön som en rättighet, något man får bortsett från vilken position man har i näringslivets kretslopp.

Steiner var antagligen den förste som påpekade att alla har rätt till underhåll, men det är en insikt som inte längre är radikal. För att åter dra en linje till vår tid kan vi konstatera att dagens arbetslöshet till stor del är av strukturell art. Den följer av en teknisk utveckling som går mot att låta maskinerna ta över efter människorna. Värdeskapandet är inte längre beroende av hur många människohänder som arbetar, utan av hur mycket energi som brukas. Den postindustriella världen är på god väg mot ett fyra femtedelssamhälle, där en femtedel av arbetskraften räcker till för att skapa de värden alla lever av. I en sådan situation måste förhållandet mellan lön, underhåll och arbete tas upp till ny värdering. Det sker också. »Medborgarlön« eller »grundlön« är sedan

länge ett viktigt tema i EU, och dryftas av både den tyske filosofen Jürgen Habermas och Norges eget »Unge Venstret«.

I själva verket snyltas det på ett helt annat område. Den teknologi som skapar arbetslösheten är frukten av generationers forskning. Det är på sätt och vis människotankar som arbetar i teknologins redskap, tankar som tänkts i det förgångna, och som i lika liten grad tillhör koncernchefer som arbetare eller arbetslösa.

I USA har Jimmy Carters tidigare säkerhetsrådgivare Zbigniew Brzezinski kombinerat tanken om en minimiintäkt med uttrycket »tittytainment« sammansatt av »tit« och »entertainment« »brösthållning». Han har inte så mycket kvinnobrostens sexuella betydelse i åtanke, som deras förmåga att ge rogivande mjölk. Han föreställer sig att den del av befolkningen som tvingas till en minimiexistens och inte får plats inom den lyckliga och produktiva femtedelen, skall hållas i schack med lugnande underhållning, alltså genom ett perverterat »kulturliv« som totalt behärskas av ett lika perverterat näringslivs interessen (se Martin/Schumann: Globaliseringsfällan). Vi får här här nöja oss med att slå fast att Brzezinskis idé torde vara ett tillräckligt bevis på hur vanvettigt och omänskligt det är att vilja organisera ett samhälle utan att ta hänsyn till kulturlivets krav på frihet. Vi behöver inte gå till USA för att finna föreställningen om grundlön förvandlad till karikatyr. I vår egen

socialdemokratiska värld har vi länge praktiserat ett slags minimiintäkt. Den har bara stigmatiserats genom att kallas för »trygghet«, med den följderna att mottagaren tvingas in i en moraliserande och byråkratisk labyrint. Ut ur den slipper han eller hon inte utan att mer eller mindre uttalat stämplas som något mindervärdigt som inte är en hel människa – därför att personen ifråga inte säljer sin arbetskraft, utan är lat och »snyltar«.

I själva verket snyltas det på ett helt annat område. Den teknologi som skapar arbetslösheten är frukten av generationers forskning. Det är på sätt och vis människotankar som arbetar i teknologins redskap, tankar som tänkts i det förgångna, och som i lika liten grad tillhör koncernchefer som arbetare eller arbetslösa.

PENGAR

Inga idéer om samhället kan förbigå pengarnas oerhörda inflytande. Steiner har behandlat pengar och ekonomiska teorier i flera föredrag. På den ena sidan påpekar han att pengar betyder makt över andra människor. När man har pengar i händerna, råder man över andra människors arbetskraft. På den andra sidan är han inte i närheten av att drömma om ett samhälle utan pengar. – Med våra erfarenheter i dag skulle det räcka med att påminna om att det penninglösa samhället var Pol Pots stora idé. Det var försöket att skapa en nation utan arbetsdelning och med primitivt varuutbyte som skapade folkmordet i Kambodja. Samhällsekonomin är som den nu är organiserad så, att processerna blir opersonliga, medan den första förutsättningen för att

samhället skall bli människornas och inte penningens ort, är att den mänskliga medvetenheten tar tag i rodet. Pengarna i dagens samhälle jämför Steiner i *National-ekonomiska Kursen* med vilda, otämjda hästar. Så som pengarna uppför sig och behandlas är det som om vi skulle försöka att rida en häst utan att tämja den först. Pengarna uppför sig irrationellt, de tar makten över människan och kastar snart av henne, släpar henne efter sig eller välter sig över henne. Det nödvändiga tämjandet börjar med att man förstår vad pengar är. Som redan nämnts är de först och främst rättsdokument. De erkänns av alla och de garanterar ägaren att han eller hon kan skaffa sig värden motsvarande penningbeloppet. När jag betalar för ett par skor, inte med en filthatt, men med pengar, skriver Steiner, ger jag skomakaren något som han i sin tur kan köpa varor för. Men skomakaren kan också göra något annat med dem. Han kan använda sina förmågor och begåvningar till att skapa något nytt, vare sig det nu är en skomaskin eller ett mindre handfast andens verk. Han kan också låna ut pengarna till någon annan som vill starta ett företag, eller så kan han ge bort dem, till exempel till sina barn, som behöver en utbildning. Här har vi berört några av de viktiga och mycket olikartade funktioner pengarna har i samhällsekonomin, och som Steiner delar upp i begreppen »köpepengar«, »länepengar« och »gävpengar«. Han säger i nämnda föredragskurs att det skulle behövas »månadslänga« undersökningar och förklaringar för att åhörarna helt och fullt skall förstå skillnaden mellan dessa funktioner; vi

skall ändå försöka oss på en skiss och tar utgångspunkten i att Steiner även i de här redogörelserna hävdar, att han bara tar fram faktiska företeelser men som är dolda, och lyfter upp dem i medvetandet. Köpepengar utbyts »på marknaden« mot varor och tjänster, och på arbetsplatsen mot arbetsprestationer; lönen ingår i köpepengarna. I denna funktion, eller roll, har pengarna alltid ett konkret värde, som motsvarar den vara eller den tjänst man byter till sig. (Steiner talar samhällsekoniskt: Med »värde« menar han inte talet som står skrivet på pengarna, men det realvärde pengarna kan skapa). Drivkraften på det här området är konkurrensen, och resultatet är en anhopning av pengar hos enskilda, låt oss säga vår framgångsrike och duktige skomakare. Nu kan han ta av sitt överskott och investera i ett annat företag. Han lånar ut pengarna till en människa som övertygar honom om att hon har en bra idé. I detta ögonblick förvandlas pengarna till länepengar, vilkas värde (inte det nominella, men det de har i samhällsorganismen) måste mätas på ett helt annat sätt än då de var köpepengar. De motsvarar inte längre middagsmaten som mättar skomakarens familj varje dag. De motsvarar förväntningar och förhoppningar om en eller flera människors förmågor.

»Kredit« betyder som vi vet tilltro. »Det avgörande är att när länepengarna kommer i cirkulation, då griper den mänskliga anden och det mänskliga tänkandet in,« skriver Steiner. »Det här ger länepengarna deras värde«. Han tillfogar att man för att få en föreställning om de olika

sedlarnas reella värde, nästan borde skriva på dem om de lånats ut till en ekonomisk idiot eller ett ekonomiskt geni. Idioten kommer sannolikt slösa bort dem, de går förlorade utan att skapa fler värden; geniet kommer att lämna efter sig ett blomstrande företag. Så kan vår skomakarmiljonär upprätta ett legat för en del av pengarna, exempelvis för utbildningen av konstnärer. Och gör han det inte, måste han ändå ge bort en del av förmögenheten, i form av skatt. I båda fall rör vi oss nu över till gåvopengarnas område. Skatt är en form av påtvingade gåvor, och gåvopengarna har det största värdet i samhällsekonomin. Mottagaren slipper att arbeta för dem, så som det hade varit nödvändigt om det hade rört sig om köpepengar, eller betala tillbaka dem efter en viss tid, som då det hade varit lånepengar. Nu glider pengarna så att säga friktionslöst in i det värdeskapande som utgör samhällsekonomin – oberoende av om de för med sig omedelbart värdeskapande eller lägger grunden för att en eller flera konstnärer en gång i framtiden skall kunna producera något.

Pengarna måste datumstämplas, hävdar Steiner. Det skulle avlägsna de sjukdomar och lidanden som räntesystemet skapar, och motsvara de krav en världsekonomi ställer.

Om emellertid låne- eller gåvopengar används som köpepengar, exempelvis genom att vår skomakare tar av överskottet och höjer sina arbetares löner, då skadas hela det samhällsekonomiska krets-

loppet. Högre löner leder i nästa instans till högre priser, som i sin tur tvingar upp lönerna. Det är därför ytterst viktigt att pengarna får lov till att genomgå stadier som köpepengar, lånepengar och gåvopengar. Bara på så sätt kan de återföras till samhället som underlag för nytt värdeskapande. Det här är inte lätt, inte minst därför att det häftar en egenhet vid vårt penningssystem: Som lånepengar förräntas pengarna. Skomakaren kräver räntor av låntagaren, och kan råka ut för ny profit efter att ha investerat i sin väns idéer. Ja, har vännen riktig otur, kan han gå i konkurs innan lånet är återbetalt, och måste kanske arbeta resten av livet för att betala något som redan har upphört att existera i verklighetens värld. Därtill kommer att vi ännu tänker i nationalekonomiska termer, medan vi lever i en världsekonomi.

Oregelbundenheter i den nationella ekonomin, prisstegringar och konjunktursvängningar, är man van att kunna rätta till genom att importera de varor som har blivit för dyra hemma, exportera de varor det råder överflöd på, eller genom att investera pengarna i utlandet för att undgå inflation – just så som man gör med vår egen oljefond. Men det här är bara möjligt förutsatt att vi lever i avsöndrade ekonomiska områden. Den tiden är förbi. Nu importeras och exporteras inte bara varor, utan halvfabrikat, råvaror och kapital.

Världen har själv blivit en enorm, sluten ekonomisk enhet. Vi måste därför hitta andra regleringsmekanismer för ekonomin. Pengarna måste datumstämplas, hävdar Steiner. Det skulle avlägsna de

sjukdomar och lidanden som räntesystemet skapar, och motsvara de krav en världsekonomi ställer. Han menar inte att myntenheten skall förlora värde över tid, han talar alltså inte om inflationens gynnsamma verkningar. Han talar om att de konkreta pengarna skall kunna genomgå samma åldringsprocess som de varor de bytts mot på marknaden. I sin »ungdomstid« lämpar sig pengarna bäst som köpepengar, därefter ägnar de sig som lånepengar, innan de »dör« in i gåvopengarnas värld – och skapar nya värden för framtiden. Tanken är inte så originell som man skulle tro. På Steiners tid föreslog tysk-argentinaren Silvio Gesell något liknande. Senare har bland andra ekonomen John Maynard Keynes varit inne på motsvarande idéer. Gesells tankar praktiserades faktiskt i 30-talets Österrike. I Wörgl tryckte man lokala pengar, frischilling, som man fick betala 1 % ränta för i månaden. Den som hade kvar sedeln i slutet av månaden fick gå och köpa ett slags frimärke, som klistrades på sedeln för att den skulle fortsätta att gälla. Ingen ville bli sittande med »svarte petter«. Man gjorde sig kvitt pengarna så fort som möjligt. »Den lilla avgiften ledde till att envar som fick betalt i frischilling, använde dem så snart han kunde, innan han använde sina vanliga pengar«, skriver den tyska ekonomen Margit Kennedy: »Invånarna i Wörgl betalade till och med skatten i förskott för att slippa betala avgiften. Inom loppet av ett år hade de 5000 fria schillingarna cirkulerat 463 gånger. På så sätt hade de skapat varor och tjänster till ett värde av cirka 2.300.000 schilling. Samtidigt som många av länderna i

Europa slet med stigande arbetslöshet, gick andelen arbetslösa i Wörgl under detta ena år ned med 25%.« Experimentet avskaffades därför att det hotade nationalbankens monopol. Den förbjöd tryckandet av lokala pengar.

Den tyske ekonomen Dieter Suhr har i *Alterndes Geld* utvecklat Steiners koncept i en annan riktning. Han argumenterar för ett system där låneräntan ersätts av en likviditetsavgift, vilket kort uttryckt innebär att det inte är låntagaren som betalar för att kunna använda en annans pengar en viss tid, utan den kapitalstarke som betalar för att spara pengar han eller hon inte använder. Det rör sig alltså om en negativ ränta, som i ett visst avseende kan jämföras med de avgifter man i dag betalar till banken – systemet är bara mycket mer omfattande, därför att det skulle förvandla pengarna från att vara de mest attraktiva ägodelar man kan tänka sig, till de minst attraktiva. Ingen skulle sträva efter att sitta med förmögenheter som långsamt går mot upplösning. Dessutom skulle det här vända på penningströmmen. Så som det är nu, går det en förlamande ränteström från dem som har ideer om hur pengarna kan användas, och som därför lånar dem, till människor med kapital som de inte kan använda själva, utan lånar ut. Med negativ ränta skulle strömmen gå i motsatt riktning. Suhr påpekar vidare att ett system med likviditetsavgifter skulle främja omloppet av lånepengar och gåvopengar, som på så sätt förs tillbaka till det egentliga värdeskapandet – därför att de skulle hjälpa människor med att utveckla sina ideer. Som pengar betraktade förvandlas

de från överskottsformåner till köpepengar i omlopp – och utvecklar sin natur som »broderskapets« förmedlare. John Maynard Keynes kom med en liknande idé om negativ ränta under namnet »carrying costs«, en avgift på pengar som inte användes. Under andra världskriget föreslog han att det skulle införas straffräntor för internationella finansinstitutioner, såsom Den internationella valutafonden, när deras penningmängd översteg en viss gräns. Förslaget fick inget beaktande. »Det är inte de nya tankarna som är svåra«, skriver Keynes. »Svårigheten består i att slita sig loss från de gamla.«

NÄRINGSLIVET

Näringslivet bärs av det rättsdokument som kallas pengar. Vi är i dag vana vid att hänsyn till profiten omfattar och behärskar snart sagt alla livets områden – den bestämmer kunskapsmättet för sexåringarna när de börjar skolan, den bestämmer till stor del lagstiftningen, och den behärskar förhållandet mellan staterna. Steiner begränsar näringslivet till att omfatta produktion, distribution och konsumtion. Det som produceras, distribueras eller förmedlas och därefter förbrukas, kan emellertid vara vad som helst, för vi får inte glömma att vi inte talar om avdelade bås i samhället, utan om aspekter hos alla samhällsfenomen. Vi är inne på näringslivets område när vi betraktar det som produceras som vara.

Den här artikeln är en vara. Den betalas till ett visst pris. Läsaren har betalt en summa för den och resten av tidskriften. De pengar, eller de »rättsgiltiga dokument«, som ni

har lämnat ifrån er, ger alla samma rättigheter att läsa, men inte att bestämma vad jag skall skriva, innehållet tillhör kulturlivet. Men när det har producerats, och överläts till er, har det blivit vara. Som nämnts kännetecknas en vara av att den produceras för andra, inte i första hand för en själv. Det skulle inte heller ha varit särskilt roligt att bara skriva för sig själv. I vårt fall har varan producerats efter en viss slags överenskommelse, med tidskriftsredaktionen som mellanled. Denna har förhoppningen om att det finns en efterfrågan, eller ett behov för varan.

I det vanliga näringslivet är det den så kallade marknaden som bestämmer om en vara produceras eller inte. Den här marknaden kallar Steiner irrationell och kaotisk, och han vill ersätta den med så kallade associationer, förbindelseled mellan förbrukare och producenter, som i gemenskap kommer fram till vilka behov som föreligger och vilka möjligheterna är att producera det ena eller det andra. Fastställandet av priser skulle också bli en uppgift för associationerna. Den något banala jämförelsen med hur den här artikeln har förmedlats kan ge en aning om vilka mekanismer Steiner menar skall ersätta marknaden. Visst skall näringslivet vara självförvaltande och utveckla sig utan statligt ingripande, men det rör sig inom vissa ramar: på den ena sidan begränsat av naturgrundvalen, där det också har sin utgångspunkt, på den andra sidan av rättsväsendet, eller lagarna. Det här betyder exempelvis att en produktion kan vara aldrig så lönsam, men måste ställas in om den bryter

mot lagen – jfr dagens marknadsbegränsning: Det hävdas att »marknaden« bestämmer, men en rad handelsvaror är förbjudna även om de skulle vara lönsamma, som t ex heroin. Vi måste också föreställa oss att associationer skall kunna ta aktiv del i produktkontrollen. För övrigt är det inte svårt att se att näringslivet utifrån sig självt tenderar mot associationer. De större nationella och de flesta internationella koncernerna utgör något som liknar Steiners associationer. Både Norsk Hydro, Orkla och andra stora aktörer på hemmamarknaden består av olika företag och koncerner, som dels producerar varor och tjänster åt andra i »associationen«, dels framstår som symbiotiska sammanlutningar av helt olika näringslivsföretag.

Sedan Adam Smiths tid har man talat om »frihet i näringslivet«, ett uttryck Steiner eftertryckligt sätter på plats genom att påpeka att det inte är som människa man njuter gott av friheten i näringslivet, bara som innehavare av egendom och värden.

Dessutom ordnar koncernerna daghem och andra välfärdstjänster åt de anställda. Liknande sammanslutningar fanns också på Steiners tid, och han pekade på att sådana associationer utgör ett särskilt hot, om de inte balanseras av ett fritt kulturliv. Sker inte det, uppstår en tvådelning, inte tredelning av samhället: på den ena sidan näringslivsgiganter, på den andra sidan en lagreglerande stat. Åter försvinner människans plats,

kulturlivet, och med det människan själv – som blir en slav under manipulerande krafter utifrån, förslavad av »tittytainment«.

Sedan Adam Smiths tid har man talat om »frihet i näringslivet«, ett uttryck Steiner eftertryckligt sätter på plats genom att påpeka att det inte är som människa man njuter gott av friheten i näringslivet, bara som innehavare av egendom och värden. Dessa sätts i omlopp och rör sig i ett visst avseende fritt. Men människan själv berörs inte av den här friheten. Näringslivets ledningsprincip är inte frihet, utan broderskap, som också måste uppfattas som gemenskap. Att blanda in en frihetsprincip från kulturlivet, kan inte annat än göra skada. Friheten tillhör den enskilde; näringslivets »sanningar« kan bara uppfattas och förverkligas av gemenskapen, av associationer – som skall träda in med förnuft där nu marknadsens vilda konkurrens regerar.

Bland näringslivsassociationernas viktigaste uppgifter hittar vi förmedlingen mellan läntagare och långivare, och fastställandet av priser på varor och tjänster. Det här bör aldrig överlåtas åt den enskilde, det är en uppgift för en gemenskap, för organ som representerar produktions-, distributions- och förbrukarintressen. I det här sammanhanget måste man också lära sig att se på lönen inte bara som en utgift, utan som ett underlag för framtida intäkter: Utan lön finns ingen som kan köpa varorna. På det hela taget är en rättfärdig fastställning av priserna ett grundkrav hos Steiner – något som vi i vår globaliserade ekonomi skulle ha de bästa förutsättningar för att förstå. Underbetalning och skev

världsekonomisk fördelning hindrar oss från att lösa miljöproblemen och driver flyktingar till den rika delen av världen.

Steiner påpekar att associationerna, alltså näringslivsorganen, kan sträcka sig långt ut över statsgränserna, och att näringslivet i de olika länderna utmärkt väl kan samarbeta utan att staternas intressen involveras, dvs utan att konflikter som måste uppstå de näringsdrivande emellan får militära konsekvenser. Därför att tiden då man kunde tala om en nationalekonomi är över, kan man inte knyta näringslivets intressen till staternas intressen. Näringslivet måste bygga ut sina egna nätverk av associationer, som går över statsgränserna. Sker inte det, kommer näringslivets globala intressen ständigt att hota med att utlösa nya krig – eller så blir staten näringslivets tjänare. Också ett sådant påstående verkade nog mera radikalt på Steiners tid än nu, då snart sagt alla varor vi har att göra med inte bara har producerats av andra, utan dessutom också i utlandet. Här är vi tillbaka vid tregreningen som ett alternativ till nationalstatstanken, och vid den punkt där jag personligen har fått störst inspiration genom Steiners tankar.

ETNISKA KONFLIKTER

Ur en aspekt framstår tregreningen som ett bland många misslyckade samhälleliga reformförsök, den har fått sin plats som kuriositet i ett historiskt museum, och de idéer Steiner försökte att bekämpa så intensivt, de har segrat. Men betraktar vi saken från en annan sida, ser vi att den här segern är mer än tveksam. Ingen kan sägas ha önskat sig de samhällsförhållanden som växte fram

efter första världskriget, det gäller både för kapitalismen i väst och den tidigare Sovjetunionens socialism. Inte heller kan man påstå att nationalstatsprincipen har skapat ett humant samhälle. Tvärtom, ju mer man insisterade på att den kulturella anknytning som nation eller etnicitet betecknar, skall bestämma över det politiska livet och över näringslivet, desto större sociala katastrofer har utlösts. Vi behöver bara tänka på Adolf Hitler, som var en konsekvent anhängare till Woodrow Wilsons idé om »nationernas självbestämmanderätt«, eller på den så kallade »etniska rensningen« på Balkan och på de inrikespolitiska utmaningar samtliga väst-europeiska länder står inför i samband med så kallade »problem med dem från främmande kulturer«.

Rudolf Steiner utvecklade sina idéer mot bakgrund av förhållandena i den mångkulturella staten Österrike-Ungern, som hyste åtta större nationaliteter, av vilka ingen var i majoritet. Hans projekt kan ses som en kamp mot principen en nation – en stat, som i våra dagar är den rådande. Ändå är samtliga stater i Västeuropa kanske mer mångkulturella än någonsin. Bara i Tyskland finns fler nationaliteter än nationer i FN. Berlin har 181 nationaliteter, där den största minoriteten utgörs av omkring 150.000 turkar. Det är en turkisk storstad, också efter turkisk måttstock. Till och med ett så ängsligt land som Norge har så smått fått känna av de problem som uppstår när kultur, rättsliv och ekonomi skall kopplas ihop på det sätt man gör i en nationalstat, samtidigt som invånarna är mångkulturella.

»Då kommer två olika kulturer, den tyska och den polska, att kunna utvecklas vid sidan av varandra i enlighet med sina livskrafter, utan att den ena behöver frukta att bli våldtagen av den andra, och utan att statens polismyndighet tar parti för den ena eller andra.«

Steiner kämpade intensivt för att bevara Europas mångkulturella form. Som tidigare nämnts engagerade han sig i folkomröstningen om huruvida Oberschlesien skulle tillfalla Polen eller Tyskland. Han och hans tregreningsrörelse argumenterade för att Oberschlesien skulle bli en oberoende föregångare för tregreningen. Som sådan skulle det kunna påverka hela Europas utveckling, och visa att de problem som härjade Oberschlesien egentligen var av allmänuropeisk art. Området skulle förbli självständigt till dess att grannstaterna hade infört den samma tregreningen. I *Upprop för att rädda Oberschlesien* rekapitulerar Steiner huvudpunkterna i tregreningen, och fortsätter: »Bara genom en sådan uppdelning av de sociala organismerna i Europa kommer det ekonomiska kretsloppet kunna utvecklas enligt sina egna lagbundenheter oberoende av politiska statsgränser. På samma sätt blir det obegränsade kulturella utbytet möjligt mellan medlemmarna i en folkgrupp som är åtskilda av politiska gränser, om kulturlivet frigörs från staternas maktpolitik. Till dess att en sådan sund tregrening av den sociala organismen genomförts på de olika statsterritorierna i hela Europa, kan heller inte frågan

om Oberschlesien få en verklig lösning. Just i Oberschlesien ropar förhållandena efter en sådan tregrening. Här kämpar två kulturer, två folkindividualiteter som är invävda i varandra om utvecklingsmöjligheter. Skolväsen och rättskipning är de viktigaste ämnena som utgör en grogrund för stridigheter. Bara genom kulturlivets befrielse kan just i Oberschlesien de här brännande frågorna komma till en lösning. Då kommer två olika kulturer, den tyska och den polska, att kunna utvecklas vid sidan av varandra i enlighet med sina livskrafter, utan att den ena behöver frukta att bli våldtagen av den andra, och utan att statens polismyndighet tar parti för den ena eller andra. Varje nationalitet kommer inte bara att grunda egna utbildningsinstitutioner, utan också egna förvaltningsorgan för kulturlivet, så att konflikter blir uteslutna. Och om också näringslivet i Oberschlesien lösgör sig från den statlig-politiska makten, så kan näringslivets problem betraktas i förhållande till den alleuropeiska ekonomin, och lösas genom överenskommelser mellan de näringsdrivande i de olika länderna.«

»På det här området kommer man inte ens till början av en saklig betraktelse så länge man tror man kan tala om folkens frihet eller befrielse utan att man baserar sig på den enskilda människans individ-uella frihet.«

Våra dagars Europa har likartade problem som Oberschlesien hade då. Får de inte rentav krigiska konsekvenser,

hotar de både välfärdsstaten och samhällsstrukturen. Därför kan inte bara Bosnien, utan också dagens Norge lära av Steiners ansträngningar. Kravet om nationell frigörelse, eller »etnisk« självutveckling, är alltid konkret, och riktar sig sällan eller aldrig mot upprättandet av en egen stat. Det rör sig om rätten att få tala sitt språk, praktisera sin religion, leva i enlighet med sina vanor och traditioner. En förståelse för kulturlivets befrielse skulle i stor utsträckning kunna tillmötesgå dessa krav. Samtidigt kommer erkännandet av att minoriteterna i samhället har rätt till skola och gudshus och andra kulturella aktiviteter kunna skapa en solidaritet med ett gemensamt rättsliv, dvs staten, därför att minoritetsbefolkningen upplever att staten också beskyddar dess rättigheter. Därmed kan det uppstå en politisk gemenskap som inte bygger på en gemensam kultur, något som är en första förutsättning för att ett mångkulturellt samhälle inte skall falla isär i olika ghetton. Vad gäller oss betyder det här att en fortsättning av påtvingad kristendomsundervisning i grundskolan, ett fortsatt nej till muslimsk skola och ett förhinderande av moskébyggen där de muslimska invånarna önskar bygga, inte kan annat än att driva ut betydande delar av den muslimska minoriteten ur samhällsgemenskapen och in i avskräddade, mer eller mindre fanatiska och i värsta fall kriminella ghetton. Om däremot den norska statsmakten visar att den beskyddar också deras kulturella intressen, då kommer den enskilde både att uppleva att han eller hon kan utvecklas i överensstämmelse med tro och tradition, och

känna medansvar för en gemensam stat. Först då kan den så mycket omtalade »integrationen« fullbordas – mellan jämbördiga människogrupper. Och detta just därför att två av Steiners tre samhällsområden skiljs från varandra, nämligen statsmakten och kulturlivet.

ETISK INDIVIDUALISM

Steiners utgångspunkt i tregreningen är organiserandet av de samhälleliga institutionerna så att människan får möjlighet att utveckla sina förmågor och behålla sin värdighet. »Våra dagars allmänmänskliga förhållanden och de frågor om folkens befrielse som hänger samman med dem«, skrev han 1917, »kräver att man tar utgångspunkten i människornas individuella frihet. På det här området kommer man inte ens till början av en saklig betraktelse så länge man tror man kan tala om folkens frihet eller befrielse utan att man baserar sig på den enskilda människans individuella frihet. Folkens befrielse ger sig med nödvändighet av verklig individuell frihet, därför att den infinner sig som en naturlig följd av den sistnämnda.«

Steiner hävdade att *Kärnpunkterna i den sociala frågan* var en utvidgning av hans filosofiska huvudverk *Frihetens filosofi*. Där utvecklar han begreppet »etisk individualism«, en ansvarsfull självständighet gentemot traditionella moraliska och etiska påbud. De problem som vi sjuttio år efter Steiners död står inför har sin rot i en tilltagande modernisering och globalisering. Inte mycket av traditioner eller gamla recept duger. Den enskilde är utlämnad åt sig själv och måste

ta ställning till förhållanden och fenomen som är okända för den traditionella moralen och de välprövade, men kanske föråldrade samhällsinstitutionerna. Till och med de som är de mest konservativa och dogmatiska, tvingas av verkligheten till »etisk individualism«. Rudolf Steiner tog sin utgångspunkt i och riktade sig till individen som moralens och samhällets bärande kraft. Just samma individ riktar sig tidens utmaningar mot, också såtillvida att inte heller Steiners tregrening kan fungera som norm eller recept. Det rör sig snarare om en vägvisare som pekar i en riktning man kan gå för att lösgöra från gamla tankevanor och därmed försöka att komma i takt med utvecklingen. Kan man inte ge Steiner rätt i annat, bör man åtminstone säga sig vara enig om att nya problem inte låter sig lösas med program som är så utslitna och välprövade att de glider in överallt utan att passa någonstans och egentligen borde finnas på historiska museet. Då är det bättre att försöka se genom glasögon som har placerats på museum utan att verkligen ha prövats. Det kan hända att de öppnar ögonen för andra överraskande lösningar.

Peter Normann Waage

Denna artikel är en utvidgad och bearbetad återgivning av ett föredrag författaren höll i Forum Berle 6 mars 1996.

Utvald litteratur av Rudolf Steiner:
Die Kernpunkte der sozialen Frage (GA 23) (Översatt till norska, danska och svenska)
Nationalökonomischer Kurs (GA 340) (på svenska: Nationalekonomisk kurs 2003)
Nationalökonomisches Seminar (GA 341)
Die Befreiung des Menschenwesens als Grundlage für eine soziale Neugestaltung (GA 329)

Soziale Zukunft (GA 332a) (på svenska:
Social framtid 1999)
*Wie wirkt man für den impuls der
Dreigliederung des Sozialen Organismus?*
(GA 338)

Andra källor:

Tidsskriften Arken nr. 1 - 2 1980

Margit Kennedy: *Pengar utan ränta och
inflation – ett bytesmedel som tjänar alla*
(Göteborg 1993)

Hans-Peter Martin/Harald Schumann:
*Die Globalisierungsfalle. Der Angriff auf
Demokratie und Wohlstand* (Hamburg
1997) (Finns på svenska)

Rudolf Mees: *Et andet syn på penge*
(København 1993)

Dieter Suhr: *Alterndes Geld. Das Konzept
Rudolf Steiners aus Geldtheoretischer Sicht*
(Schaffhausen 1988)

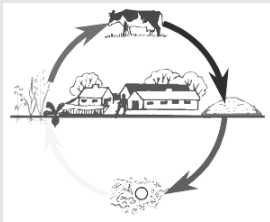
Läs mer om social tregrening i
olika språk på:

<http://www.tregrening.org>

Läs mer om det globala
nätverket för social tregrening
på:

<http://www.globenet3.org>

BERAS

Baltic Ecological Recycling Agriculture and Society

Ge en gåva som gåva till Östersjön!

Östersjön är hårt drabbat av det senaste århundradets utsläpp från mänskliga verksamheter. Ett betydande arbete ligger framför oss på båda sidor om Östersjön för att rädda Östersjöns miljö innan det är för sent. Jordbruket och hur vi försörjer oss med livsmedel intar här en nyckelroll. I Östersjöprojektet BERAS har goda exempel på ekologiska och biodynamiska jordbruk och regional livsmedelsförsörjning i de åtta EU-länderna runt Östersjön utvärderats. Resultaten finns redovisade i 7 rapporter i vilka totalt 52 forskare medverkat från respektive länder. Rapporterna finns tillgängliga på BERAS hemsida: <http://www.jdb.se/beras/>. Här visas att vi kan halvera närsaltbelastningen från jordbruket, kraftigt minska emissioner av växthusgaser från hela livsmedelskedjan från jord till bord, och upphöra med användningen av kemiska bekämpningsmedel. Forskningsarbetet visar också att vi samtidigt kan utveckla landsbygden, höja markernas bördighet och förbättra livsmedlens kvalitet. Det är nu viktigt att detta arbete kan drivas vidare med gårdsstudier, utbildning och information till konsumenterna, odlare, myndigheter och politiker med syfte att lägga om hela jordbruket i regionen. För att finansiera detta fortsatta arbete har Biodynamiska Forskningsinstitutet inrättat BERAS-Östersjöfond.

Julklappar, födelsedagspresenter eller gåvor till andra högtidsdagar – det är inte alltid så lätt att hitta på vad man ska köpa. Många människor har redan det de behöver. Här finns nu möjligheten att ge ett bidrag till BERAS Östersjöfond som gåva till någon annan.

Fonden erbjuder ett *gåvobevis* som man kan överlämna som present. Gåvobeviset visar att givaren betalt in ett bidrag till BERAS- Östersjöfond. Du fyller själv i vem som ska få gåvobeviset och vem det är ifrån. Vi har färdiga gåvobevis i valörerna 100 kr 200 kr och 500kr, men det går också att beställa andra valörer. Gåvobeviset är utformat med en bildreproduktion av ett verk av Marius Wahl Gran. Tillsammans med gåvobeviset erhålles en aktuell redogörelse för BERAS-projektet, dess resultat och den fortsatta verksamheten.

Beställ gåvobevis:

Privatpersoner beställer gåvobevis genom att betala in på institutets pg 13 01 05-0. Tydlig avsändaradress ska då framgå av betalningen samt önskat antal gåvobevis. De kommer senast inom två veckor.

Företag/organisationer kan också betala mot faktura, enklast görs då beställningen per telefon, fax, post eller e-post.

Artur Granstedt
Stiftelsen Biodynamiska Forskningsinstitutet
Skilleby Gård, 153 91 Järna. Tel 08 – 551 577 02 Epost: sbfi@jdb.se
Pg: 13 01 05 – 0 Bg: 543 – 4816

2006 års pristagare av Östersjöfondens miljöpris var Artur Granstedt, Järna och Erkki Leppäkoski, Åbo samt Odlaringen på Åland. I motiveringen till att Artur Granstedt tilldelats priset hette det bl a: ”*Docent, agr.dr. Artur Granstedt från Järna, Sverige som under mer än tjugo år arbetat med jordbrukets miljöfrågor som rådgivare, forskare och forskningschef vid olika universitet och högskolor. Han har, på en vetenskaplig nivå, dokumenterat, utvecklat och etablerat biodynamiskt och på kretslopp baserat ekologiskt jordbruk i de nordiska länderna som ett reellt alternativ till traditionellt jordbruk. Granstedt har visat att nämnda jordbruksmetoder gör det möjligt att minimera fosfor- och kväveförlusterna till den omgivande miljön. Han har som koordinator för projektet Baltic Ecological Recycling Agriculture and Society (BERAS), ett EU-finansierat projekt, visat att en omställning till kretslopps jordbruk tydligt minskar jordbrukets näringsläckage till Östersjön.*”

Se även Östersjöfondens hemsida: www.ostersjofonden.org

Skolsidor med klasserna

EFTERTANKAR TILL BASAREN

Tack alla ni som har svarat på vår basarenkät!
Det var roligt att så många deltog, och vi är tacksamma för den positiva responsen.

Enkäten hade tre huvudfrågor, under rubrikerna Syfte, Tid, Egna tankar. Vi har nu sammanställt svaren, och vill här helt kort redogöra för detta. Vi hoppas att nästa klass som skall ta sig an basaransvaret, kan bli hjälpta av detta.

Basaren ser olika ut varje år, men arbetet med förberedelserna kan organiseras utifrån tidigare år så att det går smidigt. Vi lämnar över stafettpippen nu till nuvarande klass 5, i form av Basarpärmen, vårt häfte samt nedanstående sammanställning över enkäten.

Syfte

“en fest för barn, föräldrar, skolpersonal och den inbjudna allmänheten” skrev en förälder på denna punkt. Det här tycker vi är viktigt, basaren skall vara något att se fram emot.

Den intäkt som basaren genererar fördelar Föräldrarådet till t ex musikinstrument och lekställningar. En viss procent går till klass 8 och klass 12:s klassresor.

Alla är överens om ett delat ansvar för basaren, det skulle kunna innebära att föräldrar har huvudansvaret för själva basaren och caféet, och skolan tar ansvaret för öppet hus och visar upp den pedagogiska verksamheten. Många var också positiva till att barnens månadsfest sammanföll med basaren.

Tid

Förslaget kl 11-16 har vunnit störst gehör. Arbetsdagarna innan bör varje klass själv bestämma och utforma, vi föreslår alltså att den gemensamma arbetsdagen slopas.

Egna tankar

Viktigt att var och en känner sig delaktig och inte bara tar del av basaren. Vi tror arbetet med detta engagemang börjar på föräldramöten. Basarhäftet var ett bra sätt att samla information, det har vi fått mycket uppskattning för.

Det var roligt att få vara med om Basaren på Örebro Waldorfskola –det skall bli spännande med nästa basar! Lycka till klass 5!

Önskar klass 6 (06/07)
Örebro Waldorfskola

Isadora Israel visade sina verk och talade om måleri när 12an redovisade sina årsarbeten.

INGEN KLAS 10 I ÅR

Den 22 mars hade kollegiet på Örebro Waldorfskola bjudit in föräldrakretsen till ett möte om gymnasiet, klass 10-12.

Hartmut inledde med en tillbakablick som bl a visade att 82 elever genom åren (sedan 1988) gått igenom alla 12 år. För varje gymnasieklass som funnits har det på dessa år funnits i genomsnitt 7 elever per klass. Av 40 elever som sökt utifrån genomförde endast 14 gymnasiet, vilket Hartmut tillskrev bl a att de inte var 'socialiserade' till Waldorfskolan och därför haft svårare. En slutsats att dra vore därför enligt Hartmut att öka motivationen hos de egna att också gå gymnasiet där. Förändringar som kommit är bl a samundervisning mellan klasserna, vilket varit lyckat överlag. Hartmut hade mer och intressant statistik liksom analyser av klasserna 10-12 genom åren.

Anna redovisade i korthet det gedigna arbete hon m fl bedrivit för att motivera sin klass 9 att söka klass 10. Att detta ändå inte lyckats tillskrev hon flera faktorer: Svårigheter att påverka utan att det känns tvingande, eleverna tyckte att klasserna var små, fanns få tillval, eleverna ville se nya elever och lärare. I februari hade 6 interna ansökningar inkommit varav endast ett var förstaval.

Några föräldrar och elever var mycket besvikna över att det inte blev någon klass 10, men som någon i kollegiet uttryckte det, så var det i förstone en 'viljefråga' (det hade gått att genomföra med svår ekonomi). Hartmut, Anna och Maria m fl i kollegiet efterlyste en arbetsgrupp för att vidare analysera fakta och föreslå ändringar. Kollegiet återkommer till detta. Se även Kerstin Almséns text om den tolvåriga Waldorfskolan på annan plats i tidningen.

Franck Kamoun

Rysslandsresan

VÅR RYSKA PARTNERSKOLA I ZHUKOVSKIJ

Sedan fyra år tillbaka har Waldorfskolan i Örebro (Johannaskolan) en partnerskola i Ryssland som ligger ungefär 40 kilometer sydväst om Moskva i staden Zhukovskij. Hösten 2003 gjordes det första besöket av Stefan von Heynitz, lärare på Waldorfskolan och projektansvarig. Skolans lärare och elever visade stort intresse för Sverige, de visste en hel del om landets kultur och kände till exempel till Astrid Lindgrens böcker. ”Karlsson på taket” är oerhört populär i Ryssland, så gott som alla barn och ungdomar känner till den.

Vårterminen 2004 fick vi i Örebro besök av en rysk musiklektör som stannade hos oss en vecka, besökte olika klasser och deltog i undervisningen framförallt på lågstadiet. Hon berättade för kollegiet och intresserade föräldrar om skolan, det ryska samhället mm. I maj 2005 kom den första elevgruppen som gick i klass 9 på besök från Ryssland. Det var sex elever och tre pedagoger, som stannade hos oss i en vecka. De hade under några månader brevväxlat med våra elever i klass 9, och både de svenska och de ryska ungdomarna var mycket nyfikna på varandra. Eleverna deltog framförallt i musik, idrott och engelska. Mycket lyckad var en lektion i engelska där eleverna bildade små grupper och lärde varandra utgående från engelska några ord och meningar på sina språk. Alla var ivriga att lära ut rätt uttal och det hördes förstas en hel del skratt. Vi gjorde några utflykter, då vi visade dem Örebro och dess omgivning, våra ryska vänner åkte även till Stockholm där de var en aning förvånade över att se många röda fanor och att höra internationalen under 1 maj firandet.

NU BLEV DET VÅR TUR ATT RESA TILL RYSSLAND (1-7 APRIL 2007)

Under påsklovet, första till sjunde april 2007, åkte sju elever från klass 9 och gymnasiet, en lärare och en representant för föräldrarna. Ursprungligen tänkte vi åka med färjan och nattåg via Helsingfors till Moskva, men då skulle tiden i Ryssland ha blivit alldeles för kort. Därför flög vi till Moskva och ankom sent på kvällen söndagen den 1 april. Att det är mycket som är annorlunda fick vi uppleva snart: Flygplatsen var mycket modern – men det fanns inget toapapper... Jag bad några tjänstemän om hjälp utan större resultat. Representanter från vår partnerskola väntade på oss och så åkte vi, när vi väl hade passerat passkontrollen, i två moderna japanska bilar med hög hastighet till Zhukovskij. (Jag hade berättat för eleverna att vår partnerskola är mycket fattig men det gällde tydligen inte för alla föräldrar!)

Pauline berättar om bilresan: "Det började med att vi blev hämtade på flygplatsen av 2 bilar. Sedan bar det av i 160 – 170 km/h och tvärnit när det blev för mycket bilar. Det kändes som om strategin var att åka så fort du kan tills bilen nästan packar ihop och tvärnita så nära nästa ekipage du kan. Jag vet inte om dom tror att dom sparar tid på att köra så ryckigt, men en sak är jag säker, skulle dom göra en uppkörning i Sverige så skulle dom kugga på att köra miljövänligt stenhårt!

Min personliga åsikt att åka bil i Ryssland är att det var obehagligt och jag satt och räknade bucklor på bilarna omkring (kom upp i ett antal). Nej, usch för rysk bilkörning! Jag håller mig till Sverige jag."

Pauline Ivarsson, klass 11

En efter en lämnades av i sina respektive gästfamiljer som dels kunde engelska, men långt ifrån alla var kapabla att kommunicera på ett annat språk än ryska. Jag och föräldrarnas representant Christer Greider bodde hos mycket trevliga äldre människor, de var Svetlanas föräldrar som kom ifrån Armenien.

MÅNDAG 2 APRIL –

VAR FÖRSTA DAG I SKOLAN

Alla elever hade samlats efter lovet i waldorfskolans största sal. Vi blev hjärtligt hälsade välkomna – våra vänner hade gjort en noggrann planering av veckan som inkluderade många undervisningstimmar.

Tillsammans med eleverna från klass 8 deltog vi bl.a. i en musiklektion. Anneta, som har varit på besök i Örebro tidigare, var mycket glad att sjunga med oss och det var två låtar som hon hade förberett: "Vem kan segla förutan vind" och en rysk låt. Ryssarna var ivriga att lära sig den svenska låten –

svenskarna var lite avvaktande först men många gav järnet när vi sjöng den ryska låten. Sedan hade vi engelska med klass 9 som bara bestod av några få elever: Att träffa gymnasieeleverna från åk 11 var betydligt mer givande, några var bra på engelska och samtalen kom igång bättre. Under rasten besökte vi en liten marknad i närheten. I skolans lilla matsal fick vi en enkel lunch – därefter guidade Svetlana oss genom staden. Zhukovskij har bara funnits i 60 år, det finns inga turistattraktioner i staden förutom ett litet museum på andra våningen i ett vanligt hyreshus. Där fanns det några bilder om stans historia men det mesta handlade bara om flygindustrin som är anledningen till att staden grundades efter andra världskriget. Alla återvände till sina familjer och somnade ganska tidigt: Vi hade gått upp kl. 5 på morgonen eftersom det är två timmars tidskillnad!

TISDAG 3 APRIL –

ÄGGMÄLNINGEN OCH BESÖK PÅ EN KOMMUNAL SKOLA

Slöjdläraren tog sig tid att lära oss att måla på ägg. En uppskattad övning eftersom det verkligen var ett bra tillfälle att bekanta sig med den konsten som har en hög nivå i Ryssland.

Sedan gick vi till skola nr 2, en kommunal gymnasieskola.

Två elever berättar om sina intryck:

"En förmiddag skulle vi gå till den kommunala skolan för att se hur de vanliga människorna har det. Vi gick in i ett stort hus, som var skolan och det första jag möttes av var en vakt och en tant som såg till att människor som inte går där inte skulle kunna komma in. Vi blev alla ganska förvirrade, det var ingen vanlig syn med en vakt i skolan. Men de ryska människorna föste in oss och vi gick upp för trapporna. Vi kom fram till en korridor som såg lite sådär ut, inte den vackraste korridor jag har sett. Vi ställde oss utanför klassrumsdörren och kvinnan som var klassföreståndare för klass 11, som vi skulle besöka, öppnade dörren. Där inne satt över 20 elever runt om i salen, och det fanns platser sparade åt oss. Vi gick in och satte oss tillrätta medan jag kände de nyfikna blickarna på mig. Under lektionens gång insåg vi att de knappt pratade någon engelska, därför fick Stefan översätta vad de sa och vad vi sa. Det kändes ganska sorgligt, att dom är 17 år och kunde nästan ingen engelska. Hela tiden satt det en kille i hörnet och plinkade på sin gitarr, några satt och fotade oss, någon annan pratade i telefon, läraren rusade fram och tillbaka från sin mobil som ringde ideligen etc. Det var första gången jag förstod vad lärarna menar med att det faktiskt stör om man har på mobilen, för denna skolmiljö som vi såg var totalt oacceptabel. Efter någon timma sa vi hejdå till klassen och lämnade dem. Men några av eleverna fick vi ser mer av, eftersom de dök upp då och då vid Waldorfskolan för att prata med oss."

Agnes Ek, klass 9

"En av dagarna i Ryssland besökte vi en kommunal skola. Vi besökte en klass på 24 elever där alla (eller nästan alla) var födda 1989 (elfte klass). Det var en annorlunda upplevelse; dels förstod vi inte vad dom sa och dels så vägrade dom att prata engelska. Men det var ändå en trevlig upplevelse, speciellt om man var en blond kille från Sverige. Senare samma dag var dom dock mer intresserade av att umgås; dom kom bort till skolan där vi höll till och vi hade en trevlig liten pratstund. Slutsats: ryska ungdomar är mycket trevliga."

Viktor Rikner, klass 11

Sedan hade vi engelska med klass 8 på waldorfskolan: Vi hade samma övning som genomfördes redan i Örebro med våra gäster vt 2005: Eleverna skulle tillsammans i smågrupper göra ordlistor för att lära sig utgående från engelskan viktiga uttryck både på svenska och på ryska. Inte lätt att lära ryssarna korrekt uttal, inte är det lätt för svenskarna heller att härma det ryska uttalet! Eleverna i klass 8 var mycket ivriga, vi såg dem ofta i intensiv övning för att lära sig säga: "Tack så mycket!" "Vad heter du?" – "Vad tycker du om...?" Även de yngre syskonen lärde sig att säga HEJ! Och de var mycket stolta att kunna hälsa på oss på svenska! Sedan var det bowling på programmet. Det var mycket roligt och uppskattat och i samband med detta fanns det nya möjligheter att umgås med ryska elever. På kvällen kom några av de elever som hade varit i Örebro 2005 till skolan där vi hade mycket trevligt tillsammans.

ONSDAG 4 APRIL –

MOSKVA

Vi åkte till Moskva! Staden har drygt 12 milj. invånare, det tar lång tid att ta sig in i centrum med lokaltrafik och den berömda metron.

Vi fick först besöka Kreml (museum och kyrkorna), efter lunchen gick vi på Röda Torget som är i verkligheten mycket mindre än på de flesta bilder man ser i turistbroschyrer mm. Svetlana och Artak var mycket trevliga och kunniga när de visade oss runt. Och så åkte vi hem igen ... det tog en evighet eftersom det var så mycket biltrafik (antal bilar i Moskvaområdet har tiodubblats de senaste 10 åren!) Stora bensintörstiga bilar är mycket populära. När jag tog upp några miljöfrågor fick jag som svar: "Det är intressant att detta tema är så viktigt för er..."

TORS DAG 5 APRIL –

MOSKVA

Vi åkte till Moskva igen – den här gången hade vi en minibuss bara för oss själva. Inte gick det snabbare för det – Men visst var det trevligt för svenskarna att umgås, berätta om sina erfarenheter i respektive gästfamiljer. Några elever från klass 8 var med, de var ivriga att lära sig vissa uttryck på svenska. Vi fick besöka en jurta från den mongoliska tiden: Dmitrij berättade levande om den tiden där man kunde besöka vilken jurta som helst under tre dagar innan man behövde säga varför man kom. Alla fick möjlighet att prova på olika kläder som bars på den tiden – spännande! Sedan gjorde vi en promenad på Arbat, mycket fina pittoreska hus fanns där men tyvärr även en massa turister och därför fanns det mycket reklam och affischer av stora amerikanska företag. En stor förändring efter kommunismens sammanbrott! Vi blev inbjudna av några musiker att besöka dem i sin lägenhet där de framförde några låtar för oss.

"Andra dagen i Moskva tog vi oss fram i minibuss. Vi skulle bli bjudna på rysk folkmusik. Jag vet inte vart, hur eller när och varför. Men vi kom fram till en dörr, där en yngre man med långt lockigt hår välkomnade oss. I vardagsrummet blev vi serverade något som såg ut och smakade som tortellini. Det var bara att ta för sig med gaffel direkt från faten. Men nu var det ju inte för tortellini vi hade kommit utan för folkmusiken. De fyra musikanterna satt likt oss på pallar runt bordet. Men vad de gjorde som inte vi gjorde var att de med hjälp av magstödet formade ljud och ord. Ord på ett för oss svenskar främmande språk. Ljud med rytm och känsla. Man gissade att de inte var med så stor ansträngning när en av musikanterna samtidigt som hon sjöng svarade på ett sms. Vi var imponerade och tacksamma över den lilla konserten vi blev bjudna på. Detta är inget en vanlig turist skulle få erfara i vanliga fall."

Linn Greider, klass 12

FREDAG 6 APRIL –

VÅR SISTA DAG I RYSSLAND!

Vi började med en musiklektion för att repetera: Kl 11.00 var det månadsfest!

Johannabladet 3-4 06/07

Många klasser uppträdde framförallt med sång och musik, och vi framförde våra två låtar. Efter lunch hade vi som sista lektion textilslöjd.

"På waldorfskolan i Ryssland fick vi en dag göra ryska dockor. Då fick vi olika tygbitar som skulle sättas ihop och stoppas till en docka. Det var roligt och dockorna blev fina. Hon som var med och hjälpte oss kunde ingen engelska men det gick bra i alla fall. Alla fick lite olika form och tjocklek på dockorna, vilket var ganska roligt. Det var kul att tillverka något själv."

Isabelle Marlowe, klass 9

På eftermiddagen samlades många lärare och elever i matsalen där vi fick utsökt mat, därefter sjöng vi olika låtar, umgicks med varandra och hade det mycket trevligt! En elev från klass 2 (Anton) hade med stor skicklighet gjort några presenter av papper för svenskarna. Alla var djupt imponerade!

LÖRDAG 7 APRIL –

DAGS ATT ÅKA HEM IGEN!

Vi landade i Stockholm där vi hade 2 timmars tid, vi njöt faktiskt av att det var rent och fint överallt och att det fanns toapapper där det ska finnas ... Alla var överens om att det var en oförglömlig resa även om det var påfrestande på många sätt.

Jag måste säga att jag är oerhört nöjd med gruppen som var öppen, flexibel och beredd att ge sig in i nya för dem obekanta situationer.

Nästa läsår kommer vi i Örebro troligen att få besök av elever och lärare i Zhukovskij, då är det deras tur.

Utbytet har bara börjat..

Stefan von Heynitz

Not: Foton till detta reportage finns på hemsidan: www.johannaskolan.com

SOCIALPRAKTIK 2007

Praktikperioderna har en viktig plats i waldorfskolans kursplan:

I klass 8 väljer eleverna själva sin praktikplats och gör sina första erfarenheter som praktikant under två veckor. Klass 9 har jordbrukspraktik i Skillebyholm (Järna); eleverna hjälper till och undervisas i ekologi även före och efter praktiken. I klass 10 följer industripraktiken. Huvudområdet är textilindustrin där skolan har praktikplatser på olika ställen i Sverige. Eleverna har även spinning och vävning i en period under året.

Klass 11 har två veckors socialpraktik vars tema är: Hur kan man bemöta människor i behov av vård och hjälp på ett adekvat sätt? Det var första gången 2003 att eleverna åkte till Ringwood i södra England där de hjälpte till på Sheiling School och Lantern – Community. Sedan dess har det varit möjligt att ha praktiken utomlands varje år på olika Camphill-institutioner.

V 9 / 10 2007 har 4 av de 10 eleverna i åk 11 varit i England (Ringwood och Botton-Village), 6 har fått en plats i södra Tyskland (Föhrenbühl och Lehenhof).

Vad är då grundtanken med Camphill?

Camphill-rörelsen utvecklades ur en liten grupp österrikiska emigranter som samlades i Skottland 1939 för att starta en ny gemenskap för och med barn med olika handikapp. 1940 flyttade gruppen in i "Camphill – House" där läkaren Dr. Karl König kunde börja arbeta på riktigt. Hans intention bestod i att söka en levnadsform där människor i behov av hjälp och vård kan hitta sina uppgifter och förverkliga sig själva oberoende av sina handikapp.

Den bestämda grundhållningen är att människan är en levande varelse som inte bara är bärare av ett själsliv och ett självmedvetande utan också av en individualitet, av ett jag. Detta jag anses inte vara en abstraktion utan en reelt skapande kraft som vid sidan av arvs- och miljöfaktorer formar hennes liv.

Detta var för Karl König förbundet med ett bildande av en social gemenskap där medarbetarna och människor i behov av stöd och hjälp ingick. Viktigt är en miljö där omgivningen anpassas till barnets eller ungdomens behov. Vardagen ska genomsyras av kvaliteter som hjälper människor att komma vidare i sin utveckling.

I dag finns det mer än 100 institutioner för läkepedagogik och socialterapi över hela världen.

Visst är det omtumlande att börja sin praktik utomlands, att möta människor som ibland inte kan prata eller kommunicera på ett begripligt sätt. Men efter några dagar brukar det gå mycket

bättre och eleverna blir vana vid de nya uppgifterna och utmaningarna under praktiken. Här följer några utdrag ur Antons och Emils dagböcker.

Stefan von Heynitz

Vi fick SCHEMAT:

07.30 - Frukost
08.00 - Plocka undan frukost
08.30 - De handikappade går till sina olika verkstäder *
12.00 - Middag, plocka undan middag
12.30 - Paus
14.00 - De handikappade går till sina olika verkstäder **
16.30 - Vi går tillbaka till vårt hus
17.30 - Kvällsmat
18.00 - Ledigt
Förmiddag * - Anton i verkstaden, Emil i köket.
Eftermiddag ** - Emil i verkstaden, Anton i köket.

Tisdag den 27:e – FÖRSTA ARBETSDAGEN

Emil:

På förmiddagen diskade jag, gjorde sallad och dukade bord med en "Dörfler" och en medarbetare. "Dörflern" verkade inte så handikappad så det kändes inte alls så ovanligt. Jag pratade mest engelska med medarbetaren. På eftermiddagen var jag i träverkstaden där nästan alla arbetade med att stoppa i små trästickor i toapappersrullar som sedan skulle doppas i stearin och sedan fungera som braständare. Jag körde en av tvillingarna till och från verkstaden, klädde på och av deras jackor, jobbade lite med stickorna och överansträngde språkcentrat i min hjärna.

Onsdag 28:e – ANDRA ARBETSDAGEN

Anton:

Min Tyska är föresten bättre nu, jag pratade med en arbetare i tre timmar nästan helt utan att säga "va" eller att lägga till engelska ord. Det var min berättelse om den här dagen, jag är supertrött och ska sova. Bis Morgen...

Torsdag 1 mars – TREDJE ARBETSDAGEN

Emil:

En av "die Dörfler" heter Lucie. Hon har någon slags hjärnsjukdom. Hennes utseende verkar också drabbat av sjukdomen ..Hmm, fattar inte varför! Hon är beroende av kaffe. Hon kan vandra runt från hus till hus och fråga efter kaffe på dagarna. På nätterna vandrar hon också runt ibland, hon svarar inte när någon

pratar med henne då så hon går antagligen i sömnen! Hon är lite sådär seg, men hon kan gå själv och hon kan ta beslut själv (t.ex Kann ich bitte dass Butter haben?) Det verkar som hon har svårt att kontrollera sina muskler till fullo. Hon brukar fråga "Wie gehts?" , då ska man svara "Gut, und dir?" och då säger hon något som jag glömt bort vad det är... Sorgligt men roligt!

Anton:

Idag gick dagen fort, det var ungefär som igår, vissa undantag som jag tänkte berätta lite om senare i texten. Men först tänkte jag berätta lite om Wolfgang, han är nog den friskaste av de handikappade, han pratar som vanlig men han går lite långsammare. Han brukar prata ganska mycket med mig, han är lite nyfiken på hur det är i Sverige, vi fick visa honom en svensk 20 kronors sedel som han undrade lite över. Han sköter allt sitt själv, han diskar och hjälper till ganska mycket, han går själv dit han ska och arbetar självständigt. Vissa som är här är väldigt dåliga på att sköta om sig själva men Wolfgang sköter sig alldeles utmärkt. Det var allt om Wolfgang och hans personlighet. Idag så klarade jag av mina uppgifter utan att fråga hur eller vad jag skulle göra..

Freitag 2 mars – FJÄRDE ARBETSDAGEN

Anton:

Hej. Idag var våran lediga dag, vi planerade att åka till ön Lindau och sedan till Österrike och vidare till Schweiz. Så blev det också, det blev en mycket trevlig dag. Vi började dagen med en frukost vid klockan halv åtta som vanligt, vi åt här i Lehenhof med personal och handikappade. Sen kom Stefan och de andra från Föhrenbuhl, det var riktigt kul att träffa lite svenskar igen. Vi åkte sedan till Österrike som vi bara genomreste för att komma till Schweiz, där åkte vi upp till ett berg, det var lång väg dit och vi var inte där uppe speciellt länge, men det var i alla fall trevligt att vara ute och resa lite. Efter att vi åkt upp för berget så åkte vi ner och vidare till en båt färja som tog oss raka vägen in i Tyskland igen. Väl tillbaka i Tyskland fick vi åka till en affär och shoppa loss, jag fick äntligen (även om det inte är speciellt waldorfigt) en riktigt god Coca Cola.

Lördag 3 mars – FEMTE ARBETSDAGEN

Anton:

Lehenhof är en mycket trevlig liten by, vårt rum är väldigt hemtrevligt, det luktade mycket citron när vi kom. Utsikten och klimatet är hur fint

som helst, jag skulle kunna tänka mig att leva här, jag har verkligen fäst mig vid den här platsen. Utsikten är riktigt underbar. Om det är klart väder kan man till och med se bergen borta i Schweiz.

Måndag 5 mars – SJUNDE ARBETSDAGEN

Emil:

Allt var helt enkelt som det är på vardagarna. Man fick lite mer förtroendekrävande uppgifter som t.ex att gå runt själva med de inneboende, hämta folk på olika ställen, lyfta folk ur stolar och mata dem med sked.

Tisdag 6 mars – ÅTTONDE ARBETSDAGEN

Anton:

Idag skiner solen igen, riktigt härligt. Idag så arbetade jag i Holzklang verkstaden som vanligt. Men när jag skulle gå "hem" så mötte jag en handikappad, hon gick fram till mig och pratade. Men så helt plötsligt så gav hon mig en örfil, jag fattade ingenting men valde att gå därifrån i alla fall. Jag har fått en ny uppgift som jag har fått göra några eftermiddagar nu, jag har fått en stor förtroendeuppgift, jag får ansvara för att hämta medicin och post varje dag. Det känns coolt. Nu ska jag sova.

Lördag 10 mars – TOLFTE ARBETSDAGEN

Emil:

Sista dagen på stället. Dagen slutade perfekt med mycket trevlig stämning vid kvällsbordet. Vi skrattade öppet (glatt) åt olika personers 'ticks' m.m alla var glada. Nästa vecka kommer nya studenter till Haus Sonnenblume så vi måste städa rummet. Man försöker tydligen alltid ha studenter där för att de kommer med "frisk luft" till vardagen. Trevligt, trevligt.

Anton:

Idag har jag arbetat med att gå på promenad med några Dörfler. Jag har även städat köket samt brett mackor. På kvällen hade vi en liten bibelstund, efter den åt vi Abenbrot, när vi åt det så hade vi mycket trevligt, vi skrattade och pratade.

Jag kommer verkligen att sakna Lehenhof, jag vet inte vad det är men det är något här som får mig att stormtrivas, kanske det är det underbara naturen, eller människorna, eller något annat, men trivs, det gör jag i alla fall. Men det ska bli riktigt skönt att få fara hem, jag har ju saknat det också... såklart. Nu ska jag gå och sova, allt är packat och klart för resan i morgon.

Tankar utifrån 12ans årsarbeten

Waldorfpedagogik i en tolvårig skola bidrar till individuell utveckling

- tankar som kom i samband med klass 12:s årsredovisning lördagen den 24 mars.

Jag ser klass 12:s redovisning av sitt årsarbete som ett prov på individuell utveckling. Alla elever, trots olika förutsättningar, kan stå framme vid en talarstol och föredra inför en publik som fyller hela matsalen. Med sund stolthet visar de upp resultatet av sitt arbete. Lugnt och sansat, självmedvetet och naturligt.

Lena Lindén om klassisk svensk massage.

Som deras forna klasslärare, 1 – 8, känner jag givetvis stolthet och glädje över att se ”mina” elever stå där och så självklart och tydligt både berätta om den egna processen och stegen i arbetet, samt svara på frågor. Dessa elever som jag känner så väl sedan de var barn i småklasserna och som nu är vuxna självständiga människor. De tappade inte tråden, de bjöd på sig själva och kunde svara på frågor, hela tiden med stor förmåga att hålla sig kvar till det väsentliga.

Att följa med i en människas utveckling, så som vi gör som klasslärare i åtta år och sedan på håll se dem utvecklas de återstående åren, är en ynnest. Att få möta dessa individer i stort sett dagligen under en tid där det händer så oerhört mycket i utvecklingen är stort. När jag möter ”mina” elever känns det som att möta gamla vänner och förhoppningsvis kan eleverna känna detsamma inför mig. Så vill någon sikta in sig på ett roligt och omväxlande yrke, bli waldorflärare!

I waldorfpedagogiken ligger en viktig del i att utvecklas som människa, både socialt och individuellt. Genom att våga pröva det okända, bredda sina förmågor, öva att samarbeta blir

man självmedveten och kan känna respekt för andra. På så sätt får individen största möjliga frihet i sina val vidare i livet. Eleverna har fått bearbeta humaniora och naturämnen och konkret fått göra så många olika saker i de konstnärliga och hantverksmässiga ämnena genom åren, att de har en bred bas att stå på.

Som lärare har man också uppgiften att ständigt bearbeta sina ensidigheter och att möta eleverna med respekt och med den tanken att de har mycket att lära mig i min mänsklig utveckling. Vi har tillsammans gått en utveckling. Det finns alltid sidor hos oss själva som kan stärkas eller omarbetas, i mötet med omvärlden får vi ledtrådarna eller nycklarna. Men det gäller att våga se sig själv, det tycker jag att våra elever har mod till på ett beundransvärt sätt. Genom det kan de också gå ut i världen med intresse för den.

Jag blir lika förundrad varje år jag lyssnar till dessa ungdomars presentationer. Det är intressant, givande, inspirerande och proffsig, resultaten av deras arbeten likaså. I år var det klassisk massage, skulptur, målning, bygge av bastu och orientalisk dans. Andra år har det varit musik på olika sätt, möbelsnickeri, författarskap, grotstudier, smide, klädsömnad, kläddesign och mycket mer. Det är svårt att minnas alla olika inslag *men ett har alla gemensamt*. Eleverna har gjort en inre resa parallellt med arbetet de utfört och det är de medvetna om och kan relatera till. Hur många vuxna har den självmedvetenheten? Det krävs ett stort mått av mod men också ett stort mått av tillit för att kunna det. Hur många vuxna klarar av att så tryggt stå där och redovisa och redogöra, trots att de inte självklart gör det i andra sammanhang?

Linn Greider beskriver sitt arbete med utställning av egen konst.

Det speciella med waldorfpedagogik, som jag ser det, är att eleverna får tillfälle att utveckla känslan och den långa viljan. Vi talar om tanke, känsla och vilja. Känslan förbinder tanken med våra handlingar, det är den som gör oss till människor fullt ut. Om vi i framtiden, eller snarare i nutiden, så starkt inriktar oss på att så tidigt som möjligt inbilla oss att det rätta är att ta bort fantasin och pränta in "riktiga" sanningar, "så här är det, punkt!" Hur blir människan då? Fantasin är vägen till tankeförmågan, till den rörliga tankeförmågan, den som inte är styrd av yttre påtryckningar, värderingar eller fördomar, som orkar följa en tråd. Tillsammans med känslan kan riktiga fria omdömen bildas, när tiden är mogen för det.

Våra elever har skonats från att tvingas apa efter vuxenvärldens stereotypa och ofta likriktiga tänkesätt och beslutsätt och istället har de fått utveckla en mångsidighet som gör dem fria. Så fri man nu kan bli i ett samhälle som så starkt styr oss i våra värderingar och handlingar. Waldorfpedagogik blir mer och mer viktigt för samhället. Det är en kulturplats att vårda och vara aktsam om. Ändå måste vi alltid se på vår verksamhet med kritiska ögon, vad är rätt, vad ska vi förändra, förbättra? Det är en levande pedagogik.

Inne i bastun som Martin Greider byggt.

Jag kan bara rekommendera alla som känner sig intresserade av waldorfpedagogik att gå

och lyssna på elevernas framställningar i klass 12 nästa år. Och alla år, för det ger både framtidstro och inspiration. Snart kommer årets 12:a att visa ett teaterspel. Gick ni miste om lördagens redovisning kan ni reparera skadan genom att gå och se föreställningen. Det är inte bortkastad tid!

Kerstin Almsén,
klasslärare i klass 2

Sanna Bodin visar orientalisk dans.

Frida Jonsson med en av sina lerskulpturer.

WALDORFSKOLEFEDERATIONENS SYNUNKTER PÅ NATIONELLA PROV I ÅK 3

Ett införande av nationella prov i åk 3 skulle innebära ett dräpslag mot det pedagogiska alternativ som waldorfskolan representerar.

Bakgrund

Waldorfpedagogiken har existerat i Sverige i sextio år som enda genomförda pedagogiska alternativ för hela skoltiden. Den har gång på gång utretts och prövats och befunnits ge sina elever lika goda eller bättre kunskaper än den offentliga skolans. Två exempel:

De nationella proven i nionde klass har visat påtagligt goda resultat.

En undersökning (genomförd av prof. Bo Dahlin vid Karlstads Universitet) på ett statistiskt signifikant antal f d waldorfelever visar att de har mycket lätt att följa undervisningen på universitet och högskolor.

Varför tar waldorfrörelsen avstånd från nationella prov i åk 3?

- ✓ Hittills har myndigheterna nöjt sig med en god måluppfyllelse på lång sikt, dvs. till slutet av nionde skolåret. Vägen dit har varit fri, och waldorfskolornas läroplan som den formuleras i En väg till frihet har visat sig överensstämma med målen i LpO -94, men också visat en annan väg till dem.
- ✓ En väg till frihet har målbeskrivningar för femte klass, men inte för tredje. Att införa dessa redan i tredje klass skulle beröva lärare och kollegium möjligheten att anpassa arbetet till den individuella klassen. I stället beskrivs i läroplanen processen i de olika ämnena i mer generella termer.
- ✓ Ett kännetecken på atmosfären i en Waldorfskola är lugn och trygghet, något som ofta också framhävs i inspektionsrapporter. Detta beror på flera saker, en är att varje klasslärare på lågstadiet kan anpassa tempot till den individuella klassen. Detta leder normalt till att läsförståelsen och skrivförmågan står på väl samma nivå som i den offentliga skolan i tredje klass. Metoden "från bild till bokstav" är ett av waldorfpedagogikens kännetecken och har under en lång följd av år visat sig fruktbar om ock något långsammare än en läroboksbunden process.

Men ett nationellt prov skulle tvinga in den fria konstnärligheten i den känsliga läs- och skrivprocessen i ett forcerat tempo för alla, något som skulle skada speciellt de svagare eleverna.

- ✓ Elever med särskilda svårigheter, dyslexi och dyskalkyli, ägnas stor uppmärksamhet. De diagnostiseras ofta redan vid intagningen till åk 1 och de flesta skolorna sätter in stödåtgärder redan från början. Nationella prov blir för dessa elever enbart ett stressmoment som ytterligare riskerar att skapa svårigheter.

För Waldorfskolefederationen

Göran Fant

Ett STORT TACK till Er alla, som på skolans vändplan orkat lyssna, stötta och hjälpt oss under vår husletarperiod.

AnnCharlotte och Tom Hoyle

VI DRÄNKER VÅRA BARN I SOCKER...

Vår föda innehåller stora mängder socker. Detta är helt vansinnigt, då många barn är överkänsliga mot socker och reagerar med hyperaktivitet och aggressivitet. De får klåda inuti och har svårt att sitta stilla.

Barn vänjer sig tidigt vid den söta smaken. En burk fruktpuré för barn från 6 månader kan innehålla mellan 5-10 sockerbitar. Socker skapar lätt begär och beroende. Socker försvagar immunförsvaret, stör sömnen och ger överviktiga barn. En stor del av barnen med beteendestörningar tros vara sockerallergiker. Eftersom det finns socker i nästan allting, får dessa barn inte en chans att landa. De går ständigt i allergi. De blir störande för sin omgivning som har svårt att orka med. Följden blir ofta en DAMP eller ADHD diagnos.

socker är beroendeframkallande

En bra frukost är mycket viktig för barnet. Avsaknad av frukost och hög sockerkonsumtion är två betydande orsaker till beteendeförändringar. En frukost bestående av smörgås på vitt bröd med ost eller marmelad tillsammans med en stor mugg O'boy innehåller stora mängder socker som barnet får kämpa med hela dagen. Även flingor, müsli, kalaspuffar och frukt-yoghurt innehåller mycket socker. Byt ut det vita brödet mot ett fullkornsbröd och tag bort marmeladen. O'boy innehåller 80 procent socker. Köp osockrade flingor och müsli som du sötar själv med torkad frukt. Russin, aprikoser, fikon och plommon är sött och gott. Köp naturell yoghurt och blanda i färsk frukt istället för den färdiga sötade fruktyoghurten. Socker är beroendeframkallande och skapar abstinens, vilket betyder att när sockernivån i kroppen sjunker vill vi ha mer. Då kilar barnet iväg till godis- och läskautomaten i skolan och köper sig ett mellanmål. En burk Coca-cola innehåller 9 sockerbitar plus koffein som gör att barnet varvar upp ytterligare. Lärare vittnar om barn som håller i sig 2-3 burkar Coca-cola på en förmiddag, vilket medför att de inte är hungriga när lunchrasten kommer. De äter inte skolmaten och cirkusen är i full gång.

Godis och läskautomater hör inte hemma i våra skolor, de tillhör det skräp som borde förpassas till soptippen. Coca-cola innehåller fosforsyra som tömmer kroppen på magnesium. Magnesium är ett viktigt mineral för nervsystemet och musklerna. Magnesiumbrist gör att barnet blir känsligare för stress och ljud. Musklerna blir spända, de får svårt att slappna av och svårt att sova. Påverkan på nervsystemet gör att de blir hyperaktiva och får problem med att koncentrera sig. Vid hög konsumtion av Coca-cola krävs ett magnesiumtillskott som finns att köpa i hälsokostaffärerna. Fosforsyra finns även i viss ost,

Om överkonsumtion av socker hos barn

djupfryst fisk och fabriksstillverkad mat. E-nr 338
fosforsyra bär undvikas.

Aspartam

Aspartam har E-nr 951 och är ett sötningsmedel som är 200 gånger sötare än socker. Aspartam består av fenylalanin och metanol i bunden form. Redan vid 28 grader Celsius sönderdelas dessa. Metanoldelen, det vill säga träsprit, som är ett mycket starkt dödligt gift, omvandlas till formaldehyd, som är ett förbjudet miljögift. Våra kroppar har en temperatur på ca 37 grader Celsius. Aspartam är ett gift för hjärnan som påverkar centrala nervsystemet och förstör nervceller. I USA anses aspartam vara den hittills farligaste livsmedelstillsatsen. Regelbundet intag av aspartam förstör nervbanor och kan bl.a. ge upphov till huvudvärk, minnesförlust, andningssvårigheter, yrsel, humörsvängningar, sömnsvårigheter, förvirring, personlighetsförändringar, trötthet, diabetes, viktökning. Aspartam sänker serotoninhalten i blodet vilket kan leda till oro och depression. Aspartam förekommer i multivitaminsdrycker, fruktyoghurt, glass, saft, sylt, marmelad, mos, gelé, sockerfritt tuggummi och godis, fruktdrycker, vissa naturmedel och viktminskningsprodukter, 'sockerfria' livsmedel, samt alla lightprodukter. Information om aspartam finns på www.dorway.com.

Sukralos

Ett nytt sötningsmedel som kallas sukralos introduceras nu i ketchup från Felix och yoghurt från Arla. Sukralos är ett naturfrämmande klororganiskt ämne som går helt emot miljöorganisationers, myndigheters och kommuners arbete under decennier för avveckling av klororganiska ämnen. Exempel på sådana ämnen är DDT, PCB, dioxiner, freoner och klorerade lösningsmedel. Bojkotta Sukralos! Om du ändå vill använda socker, köp råsocker som inte innehåller blekmedel, konserveringsmedel och klumpförebyggande medel. Då får du ett rent socker utan tillsatser av kemikalier. Det finns naturliga sötningsmedel. Stevia är en mycket söt ört från Sydamerika. Info finns på www.steviasmart.com Magic fruit innehåller Herbasweet som är en kinesisk ört. Info finns på www.newspiritscandinavia.com

Agneta Bentsen

..och kemiska tillsatser!

Smakförstärkare, konserveringsmedel, färgämnen och klumpförebyggande medel är ofta kemiska ämnen som förekommer rikligt i vår mat. Se därför upp med mat som innehåller många E-nummer.

Om överkonsumtion av socker hos barn

Alla E-nummer är inte farliga, men flertalet är rena kemikalier och hör inte hemma i mat. Smakförstärkaren Natriumglutamat E nr 621 som finns i buljong, kryddor, färdigmat, chips mm. är en helt onödig tillsats, som ofta används för att dölja dåliga råvaror. Restaurangmat innehåller mycket glutamat på grund av att man använder buljong och kryddblandningar som innehåller glutamat. Grillkryddor, aromat och liknande blandningar består till stor del av glutamat. Glutamat tillverkas bland annat av råolja och har som biverkning personlighetsförändring, aggressivitet, minnesförlust, koncentrations- och inlärningsproblem. Smakförstärkare med glutamat har E nr 621-625.

Glutamat och konserveringsmedel

Aromatkryddan som serveras på de flesta matbespisningar kan vara fördömande för ett barn som är allergisk mot glutamat. De flesta barn tycker om aromatkryddan. Dom använder den på mackan och strör den på maten. Ett barn som är allergisk mot glutamat kan reagera med våldsam aggressivitet. Önskvärt vore att kryddan helt togs bort från alla matbespisningar då ingen mår bra av den. Konserveringsmedel finns i de flesta produkter vi använder. Svenska producenter använder oftast mindre farliga sorter. Det finns ett medel som heter propylenglykol som kan finnas i tårtbottnar och bakverk från Sydeuropa. Propylenglykol är ett lösningsmedel som används för att öka hållbarheten och misstänks kunna ge svåra allergiska reaktioner och störa centrala nervsystemet. Se upp med bensoensyror E nr 214-219. Finns i bland annat godis och misstänks kunna orsaka svåra allergiska reaktioner, hyperaktivitet, vredesutbrott, sömnsvårigheter och problem med koncentration.

Färgämnen

Färgämnen i godis, läsk, sylt, saft och marmelad misstänks kunna orsaka svåra allergiska reaktioner, astma, migrän, depression, vredesutbrott, sömnsvårigheter, koncentrationssvårigheter samt hyperaktivitet. AZO färger var förbjudna i Sverige fram till 1999. Dessa färger är starkt allergi – och cancerframkallande. På grund av EU får dessa färgämnen åter användas i mat. Se upp när du handlar i lågprisbutiker. Läs innehållsdeklarationen noga. Var försiktig med starka färger i rött, gult och orange, de kan vara AZO färger. Gul tartrazin E nr 102, Orange E nr 110, Amarant rött E nr 123. Se upp med smakaromer. En läsk med jordgubbssmak har förmodligen inte varit i närheten av en jordgubbe. Smaken fås genom att man blandar drygt 50 olika kemikalier. Klumpförebyggande medel tillsätts för att ett livsmedel inte skall klumpa sig. E nr 535 och 536 innehåller cyanid som är ett dödligt gift. Dessa finns bland annat i vanligt salt och även i nyttigt mineralsalt. Köp oblekt havssalt utan tillsatser och lägg några riskorn i ströaren. Mer information

finns i Handbok för den kräsne konsumenten som kan beställas på www.utbildningscenter.se.

Härdade fetter

Ett stort hot mot vår hälsa är de härdade fetterna. dvs. upphettade vegetabiliska oljor. Härdade fetter bildar s.k. transfetter vid upphettning. Transfetterna är mycket starkt cancerframkallande. Det finns misstankar om att vart tionde cancerfall beror på margarin och matolja. Undvik margarin, matolja, isterflott. Härdat fett finns framförallt i skräpmat som chips, godis, kex och kakor. Fräterad mat ex. pommes frites. Rapsolja är en stabil olja att steka i. Köp ekologisk obesprutad. Rapsolja sprutas mycket mot rapsbaggar. Använd mycket olivolja men undvik att hetta upp den över 100 grader Celsius. Håll den på salladen och i olika inläggningar. Använd endast kallpressade oljor. Använd rent smör vid bakning och ekologisk Bregott på smörgåsen. Dessa innehåller inga kemikalier eller andra tillsatser. Bra information finns på Gunnar Lindgrens hemsida: www.gunnarlindgren.com.

Agneta Bentsen

PRENUMERERA PÅ 2000-TALETS VETENSKAP - TIDNINGEN SOM TALAR NÄR ANDRA TIGER

Tidningen 2000-Talets Vetenskap tar upp frågor om hälsa och miljö ur ett annorlunda perspektiv. Den innehåller artiklar om det bästa från alternativ- och skolmedicinen. Allt presenterat i vacker redaktionell miljö som väcker läslust och eftertanke.

Du prenumererar genom att betala in 169 kronor till pg. 429 39 38 -9 (Föreningen SARA). Då får du ett introduktionsnummer samt ytterligare fyra nummer av tidningen. Besök gärna vår hemsida:

www.2000taletsvetenskap.nu

SÄLJES

Fiol ¼ använd endast två månader säljes komplett med fodral, Suzukis första nothäfte samt CD. Pris 2000 kronor.

Ring Karin Millard 236219 eller 070-604 35 45 eller maila på m.karin@telia.com

VISTHUSBODEN – EN FRAMGÅNGSSAGA VID VÄGS ÄNDE?

För fyra år sedan drygt, satt vi här, Per och jag, fast på andra sidan Visthusgatan, på Ladugårdsängen. Vi satt och språkade på gatan och det blev då ett litet reportage i Johannabladet. Visthusboden har sedan dess haft en fantastisk fin utveckling och har fått Örebros bredaste sortiment av ekologiska livsmedel. Bara om man räknar in ekokläder kan Stadsträdgårdsbutiken konkurrera om mängden varor. Men Per har sedan en tid, med allt större tydlighet, antytt att han och Helena, Pers fru som till och från arbetar i butiken, inte längre mäktar med att driva butiken. Chocken över att kanske mista 'vår' Visthusbod och Per och Helenas trevliga bemötande tog mig på nytt till Pers lilla bord utanför butiken. Det är fredag morgon, Per väntar sändningen från *Biodynamiska produkter* i Järna.

Per ser trött ut. Han säger "vi kanske har varit för ideella för att driva ett företag i dagens näringslivsklimat, vi har alltför svårt att hinna med. Vi ville göra en 'Kamprad', långsamt bygga upp ett sortiment med hårt arbete, investeringar o s v. Vi tänkte inte på svinnet, det tar tid för kunder att lära in nya varor. Och vi har inte hunnit med att marknadsföra oss. Det har bara fungerat för att vi haft andra inkomster."

Sedan en tid tillbaka har familjen drabbats av sjukdomar, som tidvis har drabbat deras ekonomi hårt. Konkurrensen från de stora aktörerna är stenhård och att 'stå stilla', inte utöka, funkar inte idag. Kanske är det inte heller så roligt, erkänner Per, att stå stilla. Ja, vi som känner Per vet vad han menar. Han har utvecklat Visthusboden från en liten inköpsförening, som den var när han tog över 2000, till denna vår livsmedelsbutik.

Men fler faktorer har bidragit. I augusti 06 flyttade de över gatan, vilket krävde mer tid än planerat. Att hitta fasta leverantörer för grönt och frukt har också krävt mycket tid. Svinnet, dåliga varor som måste sorteras bort, har varit större än beräknat. Det tar tid att ringa och reklamera. Per har under året haft friår, en ynnest som han säger, men ersättningen var inte så stor och tiden, som han nämnt, den har gått åt ändå.

Just nu kan Per se att försäljningsökningen ligger t o m 35% över 2006. Per ger mig kalkylerna och visar att vinsten blir ca 150 000 på året. 60% försvinner i arbetsgivaravgifter och sociala avgifter och det som återstår, 60 000,- kanske är en årslön för 90-100 arbetstimmar per vecka. Men, säger Per, jag är idealist. Jag vill tro på ett samhälle där detta är möjligt. Jag tror också på det ekologiska som enda hållbara livsmedelsalternativet, för konsumenten, men också för jorden. Det småskaliga, mötesplatsen, är något annat som driver Per och Helena.

Det paradoxala, menar Per, att den fria marknadsekonomin ger allt färre och större aktörer –

ett drömscenario för de gamla femårsplanerna i Sovjetunionen. Per ger fler exempel på hur man kan räkna för att visa hur kostnaderna inte längre tillåter småskaliga livsmedelsbutiker.

Och även om det är småskaligt, säger Per, så behöver lokalerna vara ändamålsenliga. Denna är redan alldeles för liten och för tungjobbad. Att satsa vidare skulle kräva en ny lokal och därmed en sannolikt högre hyra.

Att hitta pengar är svårt. Utan eget kapital måste man låna. Men Per berättar hur man på den stora banken bara skrattat åt honom när han behövde låna till kyldisk. Det var länsförsäkringar som räddade honom den gången. Och om pengarna kommer, ja, då måste jag lösa det där med arbetsinsatsen.

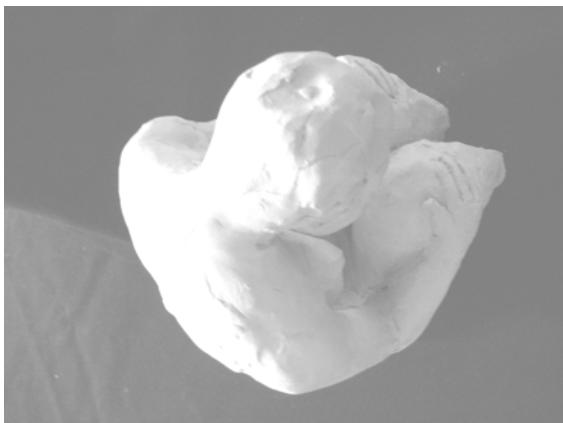
När jag frågar Per efter hans drömsituation, så berättar han om butiken och caféet/lunchrestaurangen, mötesplatsen för helt vanliga människor som värnar det socialt och ekologiskt hållbara samhället. Och jag vill gärna stanna kvar och min dröm vore att vi byggde gemensamt.

Så kommer speditjonsfirman med sändningen från *Biodynamiska produkter*, jag tackar Per och ansluter på nytt till lilla Karin som sovit.

Franck Kamoun

EN MILJON UNDERSKRIFTER

FÖR *ELIANT*

**EUROPEISK ALLIANS FÖR
VERKSAMHETER SOM
TILLÄMPAR ANTROPOSOFI**

Människans värdighet och individuella utveckling har en central betydelse inom den europeiska kulturen.

Verksamheter som tillämpar Rudolf Steiners antroposofi har sedan mer än 80 år bidragit till att öka denna betydelse.

Inte minst inom lantbruk, pedagogik, läkepedagogik, medicin, kultur, näringsliv m.m. har mänskliga levnadsformer uppstått som visar hög kvalitet och internationell spridning.

Hjälp till med att bevara de grundläggande mänskliga rättigheterna i Europa, där varje enskild medborgare skall ha möjligheten att välja själv vad gäller t.ex. skola, sjukvård, livsmedel etc.

Stöd alliansens verksamhet i Bryssel!

Skriv under uppropet (finns på Waldorfskolan, Visthusboden och på Internet: www.eliant.eu).

NYTTIGA ADRESSER

Johannaskolan

Glomman 94, 702 30 Örebro
tel 019 - 24 49 65

Linden

Stentorpsv. 2, 702 30 Örebro
tel 019 - 24 55 90

Björken

Glomman 94, 702 30 Örebro
tel 019 - 24 00 12

Skolhälsovård to 8.15-13.00

Johannaskolan
Tel 019 - 24 56 46

www.johannaskolan.com

Kristensamfundet rörelse för religiös förnyelse

Sammankomster i Eurytmisalen, Örebro
Waldorfskola, Glomman 94. För sommarens
sammankomster kontakta Rolf Dahl.

Information: Rolf Dahl, Kiselvägen 30, 703
74 Örebro. Tel 019-200256

ANNONS

Ont i kroppen?

Kiropraktik -ett enkelt sätt
att må bättre.

*'Jag använder Activator-
metoden, en skonsam men
effektiv form av kiropraktisk
behandling'*

Kimberly Hampton Nilsson
019-184770
Drottningatan 11
702 10 Örebro

